VIDOVÁ OPOZÍCIA A VIDOVÁ KORELÁCIA V SLOVENČINE¹

ALEXANDRA JAROŠOVÁ

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava

JAROŠOVÁ, Alexandra: Aspectual Opposition and Aspectual Correlation in Slovak. *Journal of Linguistics*, 2013, Vol. 64, No 1, pp. 5 – 47. (Bratislava)

Abstract: This investigation of the scope and types of aspectual pairs in Slovak is motivated by the lack of a thorough monograph on aspect in Slovak linguistics, by the lack of a uniform approach to the essential questions of aspect in existing Czech and Slovak studies, and by the differing treatments of aspectual correlations in major dictionaries.

In the introduction we discuss the nature of aspect as a categorial (word-class) component in the meaning of verbs. Aspect is the grammaticalization of the subcategorial semantic feature “manner of flow of an action in time” and is closely connected with a second subcategorial semantic feature – “manner of distribution of an action in space” which finds its expression in the lexico-grammatical category of intention.

In the first part of this study we present a concise overview of opinions concerning the nature of the category of aspect in regard to the formal means of its expression: the universal dimension of aspect is represented by aspectual opposition covering all verbs, and the paradigmatic dimension of aspect is represented by aspectual correlation, i.e., aspect pairs.

Here we touch on the problem of the consideration of aspect as a lexico-grammatical category or a purely morphological category and the problem of the place of prefixation in aspect formation (the acceptance or rejection of prefixation as a means of forming aspectual pairs).

In the second part of the study we focus attention on the analysis of criteria for dividing aspectual pairs, whereby these criteria generate five approaches: A. a formal criterion: imperfectivizing suffixation; B. categorial-semantic criteria (in conceptualizations that also allow prefixal aspect formation): 1) gradual transition (*opraviť/opravovať* [to repair PERFECTIVE/IMPERFECTIVE], *krotiť/skrotiť* [to restrain IMPERFECTIVE/PERFECTIVE]) as the core of the aspectual correlation, 2) + acceptance of causative semelfactives (*bodáť/bodnúť* to pierce IMPERFECTIVE/PERFECTIVE, *kopať/kopnúť* to kick IMPERFECTIVE/PERFECTIVE) as a type of momentaneous transition, 3) + acceptance of quantitative discursives expressing an intrinsic portion of an atelic process (*kašľať/zakašľať* to cough IMPERFECTIVE/PERFECTIVE, *zvonieť/zazvonieť* to ring IMPERFECTIVE/PERFECTIVE, *triasť/zatriasť* to shake IMPERFECTIVE/PERFECTIVE), and 4) aspectual correlation as part of a system of several aspectually relevant oppositions, or derivationally perceived aspectual clusters.

¹ Monografická štúdia bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0018/11 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 4. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým súvisiaci lexikograficko-lexikografický výskum)*.

Štúdia má rozsah 70,74 normostrán (3,5 AH) a bola recenzovaná dvoma recenzentmi (pozn. redakcie).

The final part of the article is devoted to the question of the formal presentation of aspectual pairs. Here we analyze the problem of considering an aspectual pair as two forms of a single lexeme (the result of form modification, aspect formation) in contrast to considering the members of an aspectual pair as independent lexemes (the result of derivation).

Key words: aspect in Slovak; suffixal and prefixal aspect formation; semantic types of aspectual pairs

0. ÚVOD

Slovenská jazykovedná literatúra nateraz nedisponuje monografiou venovanou kategórii vidu v jej komplexnosti. K takejto vedeckej syntéze smerujú viaceré práce, ktoré v oblasti morfológie všeobecne, ale aj v špecifickej oblasti aspektológie publikovala za ostatných 20 rokov Miloslava Sokolová (pripomenieme napr. súbor rozsiahlych štúdií v rámci publikácie *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*, 2009). Závažným vkladom do aspektologickej problematiky na Slovensku sú kapitoly o kategórii vidu v starších gramatikách (Isačenko, 1960a; Pauliny – Ružička – Štolc, 1968, 5. vyd; *Morfológia slovenského jazyka*, 1966 (ďalej MSJ); Pauliny, 1981). Analýzu a návrhy prístupu k jednotlivým otázkam ponúkali aj niektoré štúdie (Pauliny, 1950; Horacký, 1957; Peciar, 1968a, 1968b, 1978; z posledného obdobia napr. Janočková, 2004, 2009). Aspektologická problematika bola aj súčasťou monografie o verbálnej prefixácii (Sekaninová, 1980). Nie je prekvapujúce, že problémové témy, v ktorých sa doteraz nepodarilo dosiahnuť konsenzus, sa ani v spomínaných prácach neriešili jednotne.

V slovenskej lexikografii sa nejednotnosť v oblasti teórie aspektu prejavila v rozdielnom zachytení vidových foriem slovies v troch výkladových slovníkoch slovenského jazyka: v *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1965; ďalej SSJ), *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (1987, 1. vyd.; ďalej KSSJ) a *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (1. zv. 2007, 2. zv. 2011; ďalej SSSJ). Odlišné chápanie rozsahu vidovej opozície v koncepcii toho-ktorého slovníka sa odráža v typoch uvádzaných vidových dvojíc a, pochopiteľne, aj v ich počte.

Motiváciou nášho výskumu sa preto stala potreba zhodnotiť základné teoretické prístupy a pokúsiť sa načrtnúť teoreticko-metodologickú platformu na určovanie vidovej súvzťažnosti slovies spracúvaných v SSSJ. Rozsah našej analýzy je podmienený primárnou orientáciou na česko-slovenský aspektologický kontext s prihliadnutím na relevantné ruské práce. Zameranie je do istej miery determinované subjektívnym výberom koncepcií, ktoré sme považovali za prínosné, či už ako celok, alebo v niektorom čiastkovom riešení. Veľmi užitočný osembodový test na vymedzenie aspektovej korelácie vypracovala M. Sokolová (2009a, s. 7). Okrem prvého (významová totožnosť obidvoch foriem) a ôsmeho kritéria (štylistická totožnosť) ide o kritériá, ktoré majú svoje jednoznačné formálne vyjadrenie. Naša práca smeruje okrem iného k hlbšiemu rozpracovaniu prvého, teda významového kritéria a v tomto zmysle ju vnímame ako komplementárny príspevok k doteraz urobenej práci.

Teoretické vajatanie v oblasti aspektu nevyplýva len zo subjektívnych preferencií a pocitov jednotlivých bádateľov, ale je objektívne podmienené nesmiernou komplexnosťou tejto problematiky. Takto treba pristupovať aj k riešeniam, ktoré ponúkajú jednotlivé slovníky.

Časť analyzovaných prác (do začiatku 60. rokov) predstavuje teoretický kontext, v ktorom vznikala koncepcia SSJ. Nie je preto prekvapujúce, že rozpracovanie vidovej korelácie v tomto slovníku nemá jasné kontúry. Je nekonzistentné a uvádzaním niektorých vidových dvojíc zachádza príďaleko do oblasti slovotvorby, čo značí, že ponúkaný perfektívny náprotivok niekedy tvorí skôr súčasť javov označovaných ako spôsoby slovesného deja. Ako perfektívne formy jednotlivých významov imperfektívneho slovesného hesla sa uvádzajú napr. podoby *rozkvitnúť*, *vykvitnúť*, *zakvitnúť* (pri hesle „kvitnúť“); *dočkať*, *počkať*, *vyčkať*, *dočkať sa* (pri hesle „čakať“). Kvalifikovanú kritiku slovníka, zahŕňajúcu aj problematiku vidu, vypracoval svojho času kolektív lexikografického oddelenia Ústavu pro jazyk český, a preto na tomto mieste na ňu môžeme odkázať (Lexikografický kolektív ÚJČ ČSAV, 1966, s. 20 – 37), aj keď z dnešného pohľadu by sa niektoré problémy opäť mohli javiť inak.

V čase, keď vyšiel KSSJ (1987, 1. vyd.), bola okrem MSJ (1966) k dispozícii aj monografia Elly Sekaninovej (1980). Základný tón teoretickej časti tejto práce sa nesie v duchu odmietania prefixácie ako formálneho prostriedku tvorenia vidových dvojíc a všetky prefigované slovesá autorka zaraďuje k niektorému zo spôsobov slovesného deja. Na druhej strane vyčleňuje tzv. limitatívny spôsob slovesného deja (dosiahnutie vnútorného limitu s príznakom rezultatívnosti) a v rámci neho predpokladá prefixáciu, pri ktorej prefixy plnia čisto perfektivizačnú úlohu. Spracovanie vidovej súvzťažnosti v KSSJ je postavené na chápaní vidovej sufixácie a transflexie ako jediných mechanizmov na tvorbu vidových dvojíc. Dané kritérium je čisto formálne, ale jeho výhodou je to, že sa dá uplatňovať konzistentne. Treba však povedať, že sémantická náplň takto stanoveného vidového protikladu je veľmi rozdielna:

1. vidový protiklad: „dosiahnuť výsledok – smerovať k výsledku“: *dorobiť* – *dorábať*, *kúpiť* – *kupovať*, *prijat'* – *prijímať*; *ujat' sa* – *ujímať sa*; v imperfektívnej forme je rovnako dobre možný ako priebehový, tak iteratívny význam;
2. vidový protiklad: „začať sa nachádzať v stave X (*zamrznúť*) – začínať sa nachádzať v stave X (*zamrzat'*)“; túto opozíciu možno vyjadriť aj alternatívnou parafrázou „stať sa nejakým – stávať sa nejakým“: *zvyšiť sa* – *zvyšovať sa*; *očervenieť* – *očervenievať*; limitom deja je subjektívny štandard naplnenia vlastnosti; imperfektívum týchto slovies preferenčne vyjadruje priebehový význam;
3. vidový protiklad: „momentový dej – opakovaný alebo násobený dej (iterácia al. multiplikácia momentových dejov)“: *hodiť* – *hádzat'*, *kopnúť* – *kopať*, *skočiť* – *skákať*, *zachvieť sa* – *zachvievať sa*; *uraziť sa* – *urážať sa*, *pokúsiť sa* – *pokúšať sa*; použitie imperfektíva v priebehovom význame je pre túto skupinu netypické, ale nie je vylúčené;

4. vidový protiklad: „jednofázový dej – mnohofázový dej (multiplikácia fáz v podobe členitého, ale kontinuálneho procesu)“: *kývnuť – kývať, cengnúť – cengat', švihnúť – švihat', mihnúť – mihat'*; typickou črtou je nemožnosť použiť imperfektívum vo význame aktuálneho priebehu jednej fázy, teda nemožnosť vyjadriť priebeh jedného „kývnutia“;
5. vidový protiklad: „momentový dej – stály dej (kontinuálny, nečlenitý proces)“: *pohrdnúť – pohrdať, opovrhnuť – opovrhovať, zniest' (pri sebe niekoho) – znášať, nazdať sa – nazdávať sa*; uvedený protiklad môže v niektorých lexiách nadobudnúť až incipientný odtieň a vytvoriť protiklad „vstup do stavu – stav“: *pozrieť sa – pozerat' sa, znepokojiť sa – znepokojovať sa, pocítiť (bolesť) – pociťovať (bolesť), zaujať (miesto) – zaujímať (miesto), odlišiť sa – odlišovať sa²*; použitie imperfektíva aj v iteratívnom význame nie je vylúčené.

SSSJ sa svojimi riešeniami skôr približuje k SSJ, ale usiluje sa neopakovať niektoré evidentne chybné riešenia. Oporou pri rozhodovaní redaktorom slúžil aj *Morfematický slovník slovenčiny* (Sokolová – Moško – Šimon – Benko, 1999; ďalej MSS), ktorý na rozdiel od KSSJ uvádza pri primárnej forme na úrovni lexií (významov) aj sekundárne prefixálne formy typu *robiť* → *urobiť*, napr. *pochopiť*, *porozumieť*, *potešiť*, *požiadať*, *prečítať*, *prichystať*, *skončiť*, *skonštatovať*, *ubrániť*, *urobiť*, *uveriť*, *zapáčiť sa*, *zapamätať si*, *zaplatiť*, *zhorieť*, *zmeniť*.

Napriek tomu uplatňujeme niektoré riešenia, ktoré sa odlišujú od MSS. Bude potrebné zaujať jasné stanovisko k otázke vidových trojíc, otázke semelfaktívnych slovíes a k otázke slovíes s predponou *za-*, ktorým sa v literatúre niekedy pripisuje sémantický príznak začiatku (incipientnosti), krátkeho trvania, náhleho objavenia sa a pod. Vynára sa aj otázka perfektivizácie slovíes označujúcich psychické procesy, fyzické nekontrolované procesy a pod.

1. VID AKO JAZYKOVÁ KATEGÓRIA

1. 1. Povaha vidu – kategoriálny a subkategoriálny komponent slovesného významu so zreteľom na vid

Aj keď sú prístupy k vyjadreniu významovej podstaty vidovej opozície rozdielne, všetky svedčia o tom, že v prípade kategórie vidu ide o najvšeobecnejšiu formu

² Treba poukázať na to, že pokým perfektíva v posledných dvoch vidových pároch (*zaujať miesto, odlišiť sa*) majú subkategoriálnu (klasifikačnú) sému „akcia“, tak imperfektíva (*zaujímať miesto, odlišovať sa*) majú klasifikačnú sému „stav“. Martina Ivanová sa nazdáva, že ak sa dve slovesá líšia na úrovni týchto klasifikačných sém (stav – akcia), a teda patria do odlišných tried sémantickej taxonómie slovíes, potom nie je možné hodnotiť tieto slovesá ako aspektovo korelované tvary. Týka sa to dvojíc ako *odlišiť sa – odlišovať sa, zhodnúť sa – zhodovať sa, prevládnúť – prevládať, prevýšiť – prevyšovať* (Ivanová, 2006, s. 72).

spôsobu deja v zmysle „**spôsobu jeho plynutia v čase**“ (Pauliny, 1981, s. 148). Tým je naznačená jeho tesná prepojenosť s hierarchicky najvyšším, teda slovnodruhovým významom slovies, ktorý Eugen Pauliny (1958, s. 39) charakterizoval pomocou príznakov „nesamostatne existujúce“ a „existujúce s ohľadom na čas“, resp. „pomenovanie nesamostatne existujúceho s trvaním v čase“ (táto druhá črta stelesňuje „dynamickosť“). Jozef Ružička, autor príslušnej časti v *Morfológii slovenského jazyka*, túto charakteristiku formulačne „doladil“ do podoby „dynamické príznaky vecí... rozprestierajúce sa v priestore a plynúce v čase“ (MSJ, 1966, s. 360). Pomenovanie „dynamický (= trvajúci v čase) príznak (= nesamostatne existujúce na substancii)“ vyjadruje čas a priestor v najabstraktnejšom zmysle, pričom priestor je akoby gnozeologicky prvotnejší (porov. dlhý1 [rozmer v priestore] → dlhý2 [úsek času]), ale čas je závažnejší z hľadiska „jazykovo-myšlienkového“ spracovania slovies ako slovného druhu, lebo ich oddeľuje od ostatných slovných druhov.

„Ohľad na čas“ spresnený v spojení „trvanie v čase“ Eugen Pauliny vysvetľuje takto: „Trvaním v čase je daná dynamickosť slovesa, t. j. okolnosť, že myšlienkový obsah vyjadrený slovesom nie je statický, ale plynie. Jeho plynutie sa vyjadruje jednak plynutím v čase, jednak plynutím v priestore“ (1958, s. 40). Na tomto mieste sa pristavíme, pretože chceme upozorniť na to, čo sa predchádzajúcou vetou konštatuje, teda na to, že príznak „trvanie v čase“ (= „niečo sa uvedomuje ako existujúce s ohľadom na čas“, „dynamickosť“) obsahuje ďalšie dva komponenty: „plynutie v čase“ a „plynutie v priestore“. Komponent „plynutie v čase“ nie je podľa našej mienky len parafrázovaním vyššie postaveného príznaku „trvanie v čase“³, nielen preto, že takémuto „plynúcemu myšlienkovému obsahu“ sa pripisuje zloženosť z dvoch ďalších komponentov, a teda sa mu pripisuje vyšší stupeň abstrakcie, ale tieto rozličné pomenovania aj značia podľa nás rozličné veci. **Subkategorálny príznak „plynutie v čase“ je spôsob, akým dej** (dynamický príznak) **prebieha v čase**, teda to, či jeho plynutie má nejaké hranice a aké. **Kategorálny príznak „trvanie v čase“** poukazuje na myšlienkové spracovanie nesamostatného príznaku ako „**existujúceho s ohľadom na čas**“, uvedomovaného si „s ohľadom na čas“ na rozdiel od kategorálneho významu „existujúce bez ohľadu na čas“, ktorý je podstatou adjektív (ibid., s. 39).

„Spôsob plynutia v čase“ súvisí so základnými atribútmi nesamostatne jestvujúceho dynamického príznaku, a to s jeho (relatívnou) **stálosťou** a **zmenou**: príznak **nemeniaci sa** v čase je **stav**, **meniaci sa stav** je **proces** (graduujúci alebo ustálený) a **zmenený stav**, teda nastúpenie nového stavu je **udalosť**⁴. Na ďalších poschodiach klasifi-

³ Samozrejme, že slovné spojenia „trvanie v čase“ a „plynutie v čase“ sú synonymické. Nám však v tomto prípade nejde o „slovička“, ale primárne o hierarchický status príznakov pomenovaných danými spojeniami.

⁴ V morfológii slovesa sa atribúty **stálosť** a **zmena** premietli do vidovo-časových foriem (indikativu): *robím* (préz. imp.) + *robil som* (prét. imp.) + *budem robiť* (fut. imp.) = **meniaci sa stav**; *urobil som* (prét. perf.) + *urobím* (fut. perf.) + *mám urobené* (rezult. konštrukcia s významom prez. perf.) = **zmenený stav**.

kácie môže byť jemnejšie členenie: stav ako vzťah, schopnosť, dispozícia alebo kvalifikácia, proces ako kontrolovaná činnosť alebo nekontrolované, samovoľné dianie, udalosť kauzatívneho, nekauzatívneho alebo semikauzatívneho typu a pod. (Daneš, 1971, 1985). Sémantický invariant týchto prejavov v podobe opozície ohraničenosť – neohraničenosť deja, celistvosť – priebehovosť deja sa gramatikalizoval vo vide.⁵

Ako uchopiť ďalší subkategoriálny príznak – „plynutie v priestore“? Podľa E. Paulinyho ním nazývame fakt, „že slovesný dej sa poníma vždy ako odnikade vychádzajúci a niekam smerujúci.“ Plynutie v priestore teda súvisí s inou slovesnou kategóriou – s intenciou (Pauliny, 1958, s. 40). Intencia ako rozloženosť dynamického príznaku medzi substanciami (medzi zdrojom a cieľom príznaku) je podobne ako vid lexikálno-gramatická kategória.

Tak ako súvisia čas a priestor, musia spolu nevyhnutne súvisieť vid a intencia, podľa E. Paulinyho najdôležitejšie kategórie slovesa. Obe sú „paradigmatizované“ len čiastočne. Gramatické jadro vidu tvorí vidová korelácia, vidové dvojice. Predpoklad transformácie primárneho slovesa na svoj vidový náprotivok súvisí s určitým intencným typom. Gramatické jadro intencie tvorí užšie chápaný slovesný rod, gramatická aktívnosť/pasívnosť (Pauliny, 1958, s. 43; Kačala, 2006, s. 120). Závislosť tvorby pasívnych tvarov (pasívnych transformátov) od vidovej charakteristiky sloves ukázala M. Sokolová (1995, s. 36 – 50).

Dej môže prirodzene kulminovať v rozličných druhoch výsledku, objektu a pod. (*opraviť mixér, zatancovať valčík, kopnúť loptu do brány*), ale proces môže byť diskretizovaný, stvárnený ako jeden uzavretý výskyt aj vďaka typickému (normálnemu) spôsobu svojej realizácie (*zakašľať, uvidieť, poďakovať*). Tu môžeme spolu s Laurou A. Jandovou (Janda, 2008) hovoriť o „prirodzených perfektívach“, napr. *tancovať/zatancovať* (tango), a dať ich do protikladu k „špecializovaným“, prípadne „komplexným perfektívam“, napr. delimitatívu *zatancovať si*, perduratívu *pretancovať* (celú noc), ingresívu *roztancovať sa*, finitívu *dotancovať*, „intravertívu“ *vtancovať* (do miestnosti), „libitatívu“ *natancovať sa* (do vôle).

Vidová opozícia je fakt, že vid existuje v podobe dvoch protikladných gramém⁶ – ich význam predbežne vyjadríme ako ohraničenosť a neohraničenosť deja –

⁵ V citovanej štúdii z roku 1958 E. Pauliny spája príznak „plynutie v čase“ so „slovesnými tvarmi vyjadrujúcimi čas deja, jednak tvarmi vyjadrujúcimi časové závislosti medzi dejmi“ (s. 40). Súhlasíme s J. Kačalom, ktorý takúto priamočiaru súvislosť s kategóriou času odmieta (Kačala, 1989, s. 89). Sprostredkovaný vzťah tu však je. Pretože „spôsob plynutia deja v čase“ sa gramatikalizoval vo vide, premieta sa do kategórie času prostredníctvom existencie modálno-temporálno-aspektového komplexu tvarov, a to v tom zmysle, že „paradigma času závisí od vidu“ (Bondarko, 1971, s. 235). Časová závislosť medzi dejmi, napr. súčasnosť/nesúčasnosť deja v prechodníku a deja slovesa v určitom tvare, sa vyjadruje len pomocou vidu.

⁶ Nejestvuje úplná zhoda v názore na to, či ide o opozíciu privatívnu alebo ekvipolentnú. Pri stanovovaní sémantickej podstaty vidového protikladu (pozri časť 1.3.) sa pozitívne charakterizuje dokonavosť ako príznakový člen opozície a nedokonavosť sa charakterizuje ako neutrálnosť, indiferentnosť k príznaku pripísanému dokonavému vidu (privatívna opozícia +D : ±D), alebo sa nedokonavosť cha-

a každé sloveso patrí alebo medzi dokonavé, alebo medzi nedokonavé slovesá (otázku obojvidových slovies nechávame bokom, pretože táto vlastnosť často tvorí len prechodný jav a možno pracovať aj s koncepciou homonymie). Na základe vidovej opozície možno tvoriť dvojice, ktoré sa odlišujú morfológickým významom vidu, pričom odlišnosť alebo totožnosť ich lexikálneho významu nie je relevantná, napr. dok. *dať* – nedok. *hádzat'*, dok. *stučniť* – nedok. *priberať*, nedok. *písať* – dok. *prepísať*, nedok. *hádzat'* – dok. *povyhadzovať* a pod. **Vidová korelácia** sa však týka len tej časti slovies, ktoré tvoria dvojicu so svojím lexikálno-sémanticky totožným, ale vidovo polárnym náprotivkom. Prvú vlastnosť, príslušnosť každého slovesa k jednému z členov vidovej opozície, nazýva Ján Kačala **univerzálnosťou** kategórie vidu a jestvovanie užšieho javu vidovej korelácie vníma ako **paradigmatickosť** tejto kategórie (Kačala, 2006, s. 124).

Vidová opozícia a vidová korelácia prechádzajú všetkými vecnými okruhmi kategórie vidu, ktoré by sme schematicky vymedzili ako a) status vidu ako jazykovej kategórie, b) všeobecný (gramatický) význam vidu, c) formálne prostriedky vidotvorby a ich miesto v určovaní vidovej dvojice, d) lexikálny význam a prítomnosť korelačného príznaku ako predpokladu tvorby vidovej dvojice, e) problém formálnej prezentácie vidovej dvojice.

1.2. Status vidu so zreteľom na výrazovú stránku kategórie

Najvšeobecnejším problémom vidu je jeho ambivalentná podstata. Či už jednotliví autori považujú vid za gramatickú alebo za lexikálno-gramatickú kategóriu, vždy sa musia vyrovnávať s faktom, že aspekt nemá vlastné morfológické ukazovatele, ktoré by boli formálnym náprotivkom abstraktného gramatického významu, a nemá „plnokrvnú“ paradigmatickosť.

Jurij S. Maslov na základe hlbokých analýz bulharskej časovo-vidovej sústavy začal preferovať náhľad na vid ako na čisto morfológickú kategóriu a záver urobený pre bulharský vidový systém do istej miery extrapoloval aj na ruštinu (Maslov, 1958). Autor vidí možnosť pracovať s istým „morfológickým systémom vyjadrenia vidu“ a konštruje ho ako „kombináciu vidových a nevidových (vrátane koreňa) morfémy v rámci slovesného základu“, čo značí, že treba „delimitovať“ ten fragment slovesnej formy, ktorý vystupuje ako nositeľ vidového významu“ (Maslov, 1963, s. 10; porov. aj Isačenko, 1960a, s. 216). J. S. Maslov pracuje so súborom imperfektivačných sufixov a s faktom existencie daného sufixu pri určitom korení, resp. možnosťou pripojenia daného sufixu k perfektívnemu základu. Paradigmatickosť vidovej opozície podčiarkuje podľa neho skutočnosť, že slovesá dokonavého a nedokonavého vidu majú rozličný inventár foriem a odlišnú spájateľnosť s fázovými slove-

rakterizuje ako absencia príznaku dokonavosti (ekvipolentná opozícia +D : -D). Neutrálnosť k príznaku D sa konštatuje predovšetkým s ohľadom na fakt existencie historického prézenta a iných sekundárnych textových použití, v ktorých je možné hovoriť o konkurencii vidov, teda o použití nedokonavého slovesa na vyjadrenie významu, ktorý je charakteristický pre dokonavý vid.

sami. Pre J. S. Maslova sú aspektovo korelované podoby slovies jednoznačne gramatické tvary jedného slovesa, pričom vidotvorba spĺňajúca kritérium totožnosti lexikálneho významu oboch tvarov/foriem sa podľa autora realizuje len v oblasti sufixácie (*решить* – *решать* [vyriešiť – riešiť], *толкнуть* – *толкивать* [vsotiť – 0; vraziť – vrážať], *подписать* – *подписывать* [podpísať – podpisovať]). Výsledkom perfektivizácie pomocou prefixov (*читать* – *прочитать*) nie sú vidové formy, ale synonymá, ktoré zriedkavo môžu mať aj charakter absolútnych synonym (ibid., s. 4). V prípade konštruovania inventára vidových morfémií by bolo treba rátať s homonymiou určitej skupiny gramatických a slovotvorných morfémií. Je zaujímavé, že Sergej O. Karcevskij, na ktorého sa J. S. Maslov pri odmietaní vidovej prefixácie odvoláva, konštatuje, že aj čisto gramatická vidová sufixácia je svojimi výrazovými prostriedkami ukotvená v slovesnej derivácii, v ktorej vid predstavuje osobitný prípad (Karcevskij, 1927; cit. podľa prekladu v zborníku. *Voprosy glagol'nogo vida*, 1962, s. 220). J. S. Maslov v neskorších prácach zahrnul významovo totožné páry, ktoré sú výsledkom perfektivizácie, medzi ostatné vidové dvojice, kde tvorili osobitný typ. Od sufixálnych dvojíc a obojvidových slovies sa odlišujú tým, že ich členy tvoria rôzne slová. J. S. Maslov (1964) tak rozdelil vidové dvojice medzi slovotvorbu (*делать* – *сделать*) a morfológiu (*решить* – *решать*, *разработать* – *разрабатывать*).

Ivan Poldauf považuje vid za gramatickú kategóriu, ale zdôrazňuje jej hraničnú („liminálnu“) povahu, jej miesto na pomedzí gramatiky a slovníka (Poldauf, 1954a, s. 204). Tento názor súhlasne cituje aj František Kopečný (1962, s. 6). Iní autori hovoria explicitne o lexikálno-gramatickej kategórii, napr. Jozef Ružička (MSJ, 1966) a Štefan Peciar (1968a, 1978).

E. Pauliny, ktorý rátať s existenciou čisto vidových predpôň, videl v špecifickosti vidovej prefixácie („je tu istá miera určenia deja“; „nejde „čisto“ o zmenu nedokonavého slovesa na dokonavé“) hlavný dôvod na to, aby vid mal status lexikálno-gramatickej kategórie (Pauliny, 1981, s. 163). To, že „dokonavosť – nedokonavosť“ nie je v slovesách ako celku náležite formálne vyrazená, nepovažoval E. Pauliny za hlavný argument (ibid., s. 161).

J. Kačala, ktorý s vidovou prefixáciou pri vytváraní vidových dvojíc neráta, vyzdvihuje pri zdôvodňovaní lexikálno-gramatického charakteru aspektu skutočnosť, že „nemáme pred sebou priamu súvzťažnosť všeobecného a abstraktného významu kategórie s pravidelným paradigmatickým výrazovým aparátom danej kategórie“ (Kačala, 2006, s. 123). Poukazuje však aj na to, že „do realizácie protikladu dokonavosť – nedokonavosť slovesného deja veľmi silno vstupuje lexikálny význam slovesa a slovotvorné prostriedky.“ Vo vidových dvojiciach autor vidí paradigmatickú črtu, ale nepovažuje ich za formy jednej lexémy, pretože „vidové rozdiely sú osnované iba na základe lexikálno-slovotvornej paradigmy“ (ibid., s. 124).

Ako lexikálno-gramatickú kategóriu vnímajú vid aj Jarmila Panevová a Petr Sgall (1972). Podľa ich názoru lexikálny charakter spočíva v tom, že kategoriálno-sémantická náplň dokonavého vidu („komplexnosť, ucelené pojetí děje“) aj nedoko-

navého vidu („průběhovost“) sú generalizácie, ktoré v jednotlivých lexikálnych typoch sloviess majú rozličnú realizáciu. „Vztah (a) *psát – napsat*, (b) *dát – dávat*, (c) *zrazovat – zradit*, (d) *líbat – políbit*, (e) *bodat – bodnout*, (f) *těšit – potěšit*, (g) *tvářit se – zatvářit se*, (h) *vyskytovat se – vyskytnout se* a pod. obecně vyhovují sémantické charakteristice vidu, ale obsahově jde o vztahy různé, založené na lexikálním obsahu slovesa; u (a) lze tento vztah interpretovat jako dovršení děje, stěží však u (b), (c), (g), (f), vůbec ne u (d)...“ (Panevová – Sgall, 1972, s. 301). Toto konštatovanie považujeme za mimoriadne závažné, pretože nám pripomína, že perfektivizácia činností a procesov je pevne vrastená do lexikálnej sémantiky a nesie jej pečat'. Na základe analýzy vidových párov v slovenských výkladových slovníkoch poznamenávame, že „obsahově různé vztahy“ sa ako aspektovo relevantné typy vyskytujú paralelne v dvojiciach s prefigovaným perfektívom aj v dvojiciach so sufigovaným imperfektívom.

Aleksandr V. Bondarko (1976) konštituuje morfológickú kategóriu derivačného typu, do ktorej okrem vidu patrí aj slovesný rod, stupňovanie a číslo substantív. Derivačnú morfológickú kategóriu dáva do protikladu k alternatívnej morfológickej kategórii zahŕňajúcej všetky ohýbacie kategórie, napr. pád substantív.

M. Sokolová pokladá vidovú prefixáciu za vidotvorný prostriedok rovnocenný s vidovou sufixáciou a súčasne aspektovo korelované slovesá považuje za aspektové formy (Sokolová, 2001, s. 108 – 110; Sokolová, 2006, s. 191; Sokolová, 2009c, s. 91). Vychádza z predpokladu, že v oblasti vidovej sufixácie aj prefixácie možno postulovať relatívne uzavretý súbor aspektových modifikačných morfém, napr. *-ov-*, *-iev-*; *s-*, *z-*, *za-*, *u-*, *po-* atď. Popri sufixácii ráta aj s transflexiou, tvorením imperfektív zmenou konjugačného typu na typ *chytať* so súčasnou alternáciou v koreni: *zaboriť – zabárat'*, *pomôcť – pomáhať*, *vrátiť – vracat'*. Modifikačné morfémy sú špecifické formálne prostriedky sémanticko-gramatických kategórií – vidu, negácie sloviess a stupňovania. Autorka ďalej vychádza z predpokladu súčinnosti verbálnych kategórií aspekt, modus a tempus, ktoré v prípade aspektovo korelovaných foriem umožňujú vytvoriť komplex 24 usúvzťažnených gramém (Sokolová, 2009c, s. 72 – 73).

Spomínaná súčinnosť verbálnych kategórií na jednej strane a sémantická variabilita korelačných vzťahov v rámci aspektového invariantu, teda silná závislosť korelácie od lexikálneho významu na druhej strane, sú dôvodom, prečo jednoznačne uprednostňujeme chápanie vidu ako lexikálno-gramatickej kategórie.

1.3. Naznačenie problémových okruhov

Ilustračný prehľad stanovísk v časti 1.2. nám umožnil poukázať na dva „klasické“ problémy aspektológie, pri ktorých sa chceme bližšie pristaviť.

Videli sme, že časť autorov považuje dve významovo totožné slovesá za **výsledok morfológickej vidotvorby**, teda za vidové formy, a časť autorov za **výsledok slovotvornej derivácie**, teda za samostatné slovesá. Prvá skupina autorov vníma vid ako **gramatickú kategóriu** a skupina autorov uprednostňujúcich slovotvorný pohľad vníma vid spravidla ako **lexikálno-gramatickú kategóriu**.

V komentovaných prácach sa objavuje **rozdielny prístup k prefixácii** ako prostriedku vytvárania dokonavých náprotivkov sloviess. Ide o to, či prefixácia, ktorá je až na malé výnimky spojená aj s perfektivizáciou slovesa, modifikuje lexikálny význam slovesa vždy alebo len niekedy.

Riešenie prvého problému (vidová dvojica sú dve formy alebo dve slová) nezávisí od riešenia druhého problému (uznanie alebo neuznanie vidotvornej prefixácie). S. O. Karcevskij, J. S. Maslov a A. V. Isačenko vidovú prefixáciu neuznávali, ale dilemu „dve formy jedného slova vs. dve rôzne slová“ riešili odlišne. J. Ružička a M. Sokolová vidovú prefixáciu uznávajú, ale jeden hovorí o slovesách, kým druhá o formách slovesa.

Ak sa na obidva spomínané problémy pozeráme z vyššieho poschodia, tak naprieč týmito „formálnejšími“ otázkami morfológického statusu a morfematického stvárnenia vidovej dvojice (dva tvary vs. dve slová; pripustenie/nepripustenie verbálnej prefixácie do vidotvorby) prechádza spomínané delenie problematiky na **vidovú opozíciu vo všeobecnosti** (podstata dokonavosti/nedokonavosti ako takej) a na **užšiu problematiku vidových dvojíc**. V kontexte našej témy otázka znie: aká je účasť prefixácie na vytváraní dvojčlennej aspektovej paradigmy?

Otázka pomeru vidovej opozície a vidovej korelácie, teda univerzálneho a paradigmatického vo vide, sa prejavuje aj v menej formálnych aspektuálnych témach.

S vidovou opozíciou a koreláciou musíme pracovať aj pri zisťovaní **všeobecného (gramatického) významu vidu** (de facto ide o význam dokonavosti v úlohe príznakového člena vidovej opozície) pokrývajúceho všetky dokonavé slovesá bez výnimky a pri následnom hľadaní dodatočného, zužujúceho príznaku v prípade tých dokonavých sloviess, ktoré sú členmi vidových korelácií. Uvedený prístup od všeobecného významu vidu je komplementárny s prístupom, pri ktorom sa vychádza od sémantickej taxonómie sloviess (stav – proces – akcia/udalosť s podtriedami) a určuje sa všeobecný lexikálno-sémantický prvok vo význame sloviess, ktorý umožňuje tvorbu vidových dvojíc. Pod tvorbou vidových dvojíc chápeme dva spôsoby stvárnenia obsahu slovesa vo vzťahu k vnútornému času, k spôsobu plynutia deja. Vymedzenie tohto významového prvku bude určovať rozsah vidových párov. František Daneš (1985, s. 17 – 18) nazýva tento zužujúci významový prvok **korelačným príznakom**.

Problému **všeobecného významu vidu** (sémantického invariantu vidu) sme sa venovali v inej práci (Jarošová, 2013, v tlači), a preto tu budeme pracovať s riešením, ku ktorému sme prišli na základe analýzy prístupov viacerých autorov a na základe analýzy materiálu. Hľadanie a formulovanie všeobecného významu kategórie vidu (dokonavosti) v prácach aspektológov možno označiť ako variácie na koncept „ohraničenosť deja“ (časom/vnútorným limitom) a na koncept „celistvosť deja“, či už ako samostatný príznak alebo súčasť definície „semknutá celistvá udalosť“ (Isačenko, 1960b, s. 10), resp. „hotová, uzavřená událost“ (Daneš, 1985, s. 17).

V podstate ide o dve komplementárne interpretácie deja stvárneného jazykovo ako plynutie dynamického príznaku, ktorý sa začal aj skončil. V tejto práci vychádzame z vymedzenia dokonavej gramémy vidu ako „ohraničenosti deja“. V Paulinyho formulácii ide o „trvanie deja ohraničené, obmedzené vo svojom priebehu“ (Pauliny, 1981, s. 159) a k tomuto chápaniu „ohraničeného trvania deja“ sa prikláňajú aj niektoré novšie práce (Nübler, 2002a, s. 530). Význam nedokonavej gramémy má negatívnu podobu – „neohraničené trvanie deja“. Opozíciu týchto príznakov teda chápeme ako ekvipolentnú.

V nasledujúcich častiach sa sústreďíme na jeden výrez z naznačeného širšieho kontextu. Pozrieme sa na prefixáciu a jej miesto vo vidotvorbe, ďalej sa zameriame na kritériá vyčleňovania vidových dvojíc generujúce päť prístupov a napokon sa budeme venovať otázke formálnej prezentácie vidovej dvojice. V poslednom prípade pôjde o problém nazerania na vidovú dvojicu ako na formy jednej lexémy (výsledok tvarového obmieňania, vidotvorby) v protiklade k nazeraniu na členy vidovej dvojice ako na samostatné lexémy (výsledok derivácie).

2. PREFIXÁCIA A VIDOTVORBA

Analýza idúca od formy je založená na zisťovaní možného inventára výrazových prostriedkov vidu, na posudzovaní ich povahy s prihliadnutím na status prisudzovaný kategórii vidu (gramatická alebo lexikálno-gramatická kategória) a na určovaní účasti týchto prostriedkov na tvorbe vidovej korelácie (napr. Pauliny, 1950; Peciar, 1968b, 1978; Kačala, 2006).

Lingvistov zaujíma pri tejto analýze aj to, či sa vidotvorba (dotváranie vidových náprotivkov k primárnym slovesám) odohráva len v oblasti **imperfektivizácie** základových **perfektívnych slovies**, teda či vidotvorba má v podstate **sufixálny charakter** (pri tomto prístupe môžeme aj totožnosť lexikálneho významu obidvoch podôb odvodiť od formálnej totožnosti slovotvorného základu, samozrejme s prihliadnutím na pravidelné alternácie sprevádzajúce sufixáciu a na homonymiu sufixu -áv-). Otázka súvisiaca s prvou znie, či sa vidotvorba odohráva aj v oblasti **perfektivizácie imperfektív** pomocou tzv. **čisto vidových predpôn** (prefixálna vidotvorba), prípadne pomocou **perfektivizačnej prípony** -nú/-nu-. Pri akceptovaní tohto prístupu sa nástoľčivejšie vynára aj problém zisťovania sémantickej totožnosti dokonavej a nedokonavej podoby. V literatúre sa uvádzajú argumenty ako v prospech „sufixálneho“ riešenia, tak aj v prospech kombinovaného – sufixálneho a prefixálneho – riešenia. Pri tomto bode sa teraz pristavíme, pretože rozpor v otázke chápania rozsahu vidových korelácií trvá doteraz.

E. Pauliny (1950), ktorý uznáva existenciu „prosto vidových“ predpôn, vidí možnosť tvoriť dokonavý náprotivok k nedokonavému slovesu aj pomocou prefixácie, napr. *robiť* – *urobiť*, *smiať sa* – *zasmiať sa* a chápe ho ako komplementárny spô-

sob k tvoreniu nedokonavých náprotivkov z dokonavých slovies pomocou sufixácie (*vyskočiť* – *vyskakovať*) a transflexie (*vrátiť* – *vracať*). Už v tejto ranej práci vidí autor kategóriu vidu ako súčasť širšieho aspektuálneho kontextu. J. Ružička, ako autor časti o slovesnom vide v *Slovenskej gramatike*, tento názor preberá (Pauliny – Ružička – Štolc, 1968).

Ján Horecký (1957) a Aleksandr V. Isačenko (1960a, 1960b), naopak, odmietajú existenciu čisto vidových prefixov a vidia vidotvorný mechanizmus len v imperfektivizácii perfektív pomocou sufixácie a transflexie. Pri zdôvodňovaní svojho postoja sa A. V. Isačenko opierať aj o názory rešpektovaných bádateľov, akými boli S. O. Karcevskij (1927) a J. S. Maslov (1958). Posledný z menovaných autorov sa k tejto otázke vyjadril úplne jednoznačne: „takzvanú perfektivizáciu pomocou ‚prázdnej‘ predpony nemožno chápať ako čisto gramatický proces a táto predpona sa tu nemení úplne a definitívne na čisto gramatický, formálny prostriedok vyjadrenia vidového významu“ (Maslov, 1958, s. 5 – 6). Tu by sme chceli opäť pripomenúť, že takýto radikálny príklon k odmietaniu existencie čisto perfektivizačnej funkcie predpony bol výsledkom autorovho rozsiahleho a hlbokého štúdia bulharského vidového systému, ktorý nie je „odkázaný“ na existenciu vidových dvojíc typu *robiť* – *urobiť*, *písať* – *napísať*, pretože sa v ňom prakticky od každého prefigovaného perfektíva môže vytvoriť sekundárne imperfektívum, napr. *напиша* – *написвам* (porov. *напи́сат* – **написова́т*).

Pozícia MSJ je v otázke rozsahu vidu nejednoznačná, pretože na jednej strane sa ako príklad čisto vidových dvojíc uvádzajú základové imperfektívne slovesá spolu s ich prefigovanou perfektívnou podobou, napr. *robiť* – *urobiť*, *variť* – *uvariť*, *písať* – *napísať*, *rodiť sa* – *narodiť sa*, *volať* – *zavolať*, *smiať sa* – *zasmiať sa*, *kývať* – *zakývať*, *ničiť* – *zničiť*, *belieť* – *zbelieť*, *slabnúť* – *oslabnúť* a pod., a na druhej strane sa na konci tohto výpočtu konštatuje, že perfektívum sa od nepredponového pendantu odlišuje aj rezultatívnym významom, a preto „čisto vidové dvojice v pravom slova zmysle vznikajú len v okruhu sufixácie“ (MSJ, 1966, s. 414 – 415; citovaný text je vytlačený petitom ako poznámka).

E. Pauliny v práci *Slovenská gramatika* (1981) predstavil slovesný vid v podobe systému troch opozícií. Aspektuálny komplex tvoria okrem tradičnej opozície dokonavosť – nedokonavosť, opísanej konceptom „ohraničenosť – neohraničenosť slovesného deja“, aj derivačnosémantické javy z oblasti aktionsartu, ktoré sú vyjadrené v dvoch ďalších opozíciách: „určenosť – neurčenosť slovesného deja“ a „opakovanosť – neopakovanosť slovesného deja“ (Pauliny, 1981, s. 159 – 161; bližšie v časti 3.2.4. tejto štúdie). V rámci vidového protikladu nedokonavosť – dokonavosť (neohraničenosť – ohraničenosť) autor analyzuje ako sufixálny, tak prefixálny spôsob utvárania druhého člena vidového páru. Aj tu odkazuje na predchádzajúce konštatovanie, že „predpona aj určuje slovesný dej“ (ibid, s. 163). Sú však predpony, ktoré slovesný dej „neurčujú pregnatne“ a ich „prevažujúcou funkciou“ je utvoriť z príslušného základného nedokonavého slovesa dokonavé. Nazýva ich čisto vidové,

hoci poukazuje na relatívnosť označenia „čisto“. Najviac príkladov na uplatnenia čisto vidových predpôn v tvorbe dokonavých vidových náprotivkov poskytujú autorovi slovesá s predponami *s-/z-/zo-*, *za-* a *na-*, menej *o-*, *po-* a *u-*: *zbohatnúť* (– *bohatnúť*), *zblednúť* (– *blednúť*), *zoslabnúť* (– *slabnúť*), *zrednúť* (– *rednúť*), *schudnúť* (– *chudnúť*), *stuhnúť* (– *tuhnúť*), *zvädnúť* (– *vädnuť*), *skaziť* (– *kaziť*), *zodrat’* (– *drat’*), *upiecť* (– *piecť*), *uveriť* (– *veriť*), *urobiť* (– *robiť*), *zasmiať sa* (– *smiať sa*), *zavoňať* (– *voňať*), *zavolať* (– *volať*), *zakývať* (– *kývať*), *zakričať* (– *kričať*), *zaviaznuť* (– *viaznuť*), *nahnevať sa* (– *hnevať sa*), *nasýtiť sa* (– *sýtiť sa*), *nadiktovať* (– *diktovať*), *narodiť sa* (– *rodiť sa*), *napísať* (– *písať*), *nazbierať* (– *zbierať*), *oblednúť* (– *blednúť*), *oslabnúť* (– *slabnúť*), *poprosiť* (– *prosiť*), *požiadať* (– *žiadať*).

E. Pauliny veľmi vyvážené ukazuje dve stránky prefixácie: 1. prefixácia je súčasť protikladu určenosť – neurčenosť, v ktorom tento slovotvorný mechanizmus slúži na významovú kompletizáciu, na významové „určenie“ základového slovesa, ktoré vyjadruje „neurčený dej“ (z hľadiska východiska, cieľa, smeru, začiatku, ukončenia a pod.). Súčasťou tohto určovania významu je aj perfektivizácia slovesa odvozovaného pomocou prefixácie. 2. Druhou stránkou prefixácie je jej úloha vidotvorného prostriedku a súčasťou tohto zdokonavovania, perfektivizácie je „istá miera určenia deja“ (Pauliny, 1981, s. 163).

I. Poldauf (1954a, 1954b) a F. Kopečný (1956) zhodne vnímajú prefixáciu ako jeden zo spôsobov tvorby dokonavých náprotivkov k primárne nedokonavým slovesám. Rozdiel medzi nimi je v tom, že I. Poldauf chápe rozsah vidotvorných predpôn širšie (rozlišuje čisto vidové a subsumpčné teda zaraďovacie, predpony). Subsumpčné predpony sa vyznačujú tým, že nie sú úplne sémanticky vyprázdnené, ale „zaraďia sa pod“ základný významový prvok, ktorý je obsiahnutý už v slovesnom základe (*deliť* – *rozdeliť*) a vlastne ho opakujú. F. Kopečný vníma takýto široký záber ako rozmývanie hraníc medzi gramatikou a lexikou a volá po minimalizácii vidotvorných predpôn. Miroslav Komárek (1984) sa v rámci analýzy subsumpčných predpôn vyjadril k vidotvorným predponám skepticky. Postoj F. Daneša (1985) k vidovej prefixácii je v princípe kladný, pretože je kompatibilná s mutáciou ako významovou črtou sloves predurčených k vidovým koreláciám (bližšie v časti 3.2.1.).

Príslušná kapitola v *Mluvnici češtiny*, predstavujúca istú syntézu českých prác v oblasti aspektu, konštatuje, že okruh predpôn, ktoré majú v spojení s určitými základmi čisto perfektivizačnú funkciu, je možné vymedziť len približne, a preto „status prosto vidovej predpony je značne neurčitý“ (*Mluvnice češtiny. Tvarosloví*, 1986, s. 182).

3. VIDOVÁ KORELÁCIA – KRITÉRIÁ VYČLEŇOVANIA

Čo sa očitne alebo neocitne za hranicou vidovej korelácie? Inými slovami, aký bude objem množiny vidových párov a aký bude objem imperfektív tantum a per-

fektív tantum? Závisí to od toho, či určitá koncepcia uznáva alebo neuznáva vidovú prefixáciu:

a) V prípade, že koncepcia neuznáva vidovú prefixáciu, tak kritérium vidovej dvojice sa v podstate opiera o formálny príznak, a tým je existencia imperfektíva odlišujúceho sa od perfektíva sufixom (prípadne aj alternáciou). Pretože formálne stanovený príznak tu vyriešil rozsah vidovej korelácie, nie je potrebné sa obracať na sémantickú rovinu a dodatočne hľadať nejaký príznak relevantný pre vytváranie vidových dvojíc alebo skúmať typy sémantických vzťahov, ktoré jestvujú vo formálne vyčlenených vidových pároch; v danej koncepcii dokonca ani formulovanie všeobecnosémantickej podstaty vidu neovplyvňuje vzťah medzi univerzálnou a paradigmatickou črtou aspektu.⁷ Určovanie vidových párov na základe formálneho príznaku (imperfektivizujúca sufixácia)⁸ označujeme ako **úzke chápanie vidovej korelácie**.

b) V prípade, že koncepcia uznáva vidovú prefixáciu, tak to, čo sa ocitne za hranicou vidovej korelácie závisí od formulácie lexikálno-sémantického príznaku (na pomerne vysokom stupni abstrakcie), ktorý je predpokladom vytvorenia vidovej dvojice. Pretože tento prístup uznáva dva morfematické prostriedky vidotvorby, označíme ho ako **širšie chápanie vidovej korelácie**. Analýza zameraná na určovanie sémantických typov vidovej korelácie sa zákonite týka len koncepcií, ktoré chápu koreláciu širšie. Dobré to zdôvodnila M. Sokolová (2009a, s. 15): „Je fakt, že kým výber modifikačného sufixu (resp. sufixácia či transflexia) v slovenčine súvisí s formou slovesa – s konjugačným typom primárnej aspektovej formy –, tak výber prefixu, ktorý s konjugačnou formou nesúvisí, sa viaže na význam slovesa. Distribúcia prefixov závisí od sémym imperfektíva, hoci v slovenčine je silná tendencia chápať prefix *z-/zo-/s-* ako vidotvorný bez ohľadu na význam.“

3.1. Úzke chápanie vidovej korelácie: vidové dvojice ako výsledok imperfektivizujúcej sufixácie

Časť aspektológie, ktorá **neuznáva vidovú prefixáciu**, má na strane imperfektív tantum a perfektív tantum veľký objem slovies, bez ohľadu na to, ako sa formuluje gramatickosémantický obsah vidu. Je to preto, lebo korpus vidovo nekorelovaných slovies vzniká na základe relatívne formálneho východiska, že prefixácia síce

⁷ Napokon aj dokonavosť možno určiť len pomocou formálneho príznaku, ktorým je neexistencia analytického futúra pri dokonavých slovesách.

⁸ Na účasť jediného perfektivizujúceho sufixu *-nú/-nu-* pri vytváraní vidových dvojíc typu multiplikatívum – semelfaktívum (*bodať* – *bodnúť*) panujú odlišné názory (porov. napr. Isačenko, 1960a; Kopečný, 1962; Daneš, Hlavsa a kol., 1981; Komárek, 1989/2006). Kým A. V. Isačenko vníma jednorazové slovesá (*bodnúť*, *kývnuť*, *cengnúť*) a s nimi súvisiace „viacfázové“ imperfektíva (*bodať*, *kývať*, *cengañ*) ako súčasť javov z oblasti spôsobov slovesného deja (Isačenko, 1960a, s. 251 – 272), M. Komárek odporúča uvažovať o dvojiciach typu *bodnout* – *bodat*, *mrknout* – *mrkat* ako o zvláštnych pároch vidovej korelácie, pričom za primárne považuje slovesá na *-nout* a nedokonavé slovesá na *-at* za ich deriváty (Komárek, 1989, cit. podľa vyd. Komárek, 2006, s. 209).

perfektivizuje, ale nevytvára vidové dvojice (Isačenko, 1960a, s. 298), a naopak, že vidová korelácia je len výsledkom imperfektivizácie „technicky“ realizovanej pomocou sufixov (o perfektivizujúcom sufixe -nú/-nu- pozri poznámku 8).

Vidové dvojice tvoria nepredponové slovesá typu *kúpiť* – *kupovať*, *hodiť* – *hádzat'* alebo predponové slovesá so sekundárnym imperfektívom ako *dopliet'* – *dopletat'*, *rozkvitnúť* – *rozkvitať*, *znižiť* – *znižovať*, *opraviť* – *opravovať* (aj s viazaným slovotvorným základom), *podraziť* – *podrážat'* (Isačenko, 1960a; Maslov, 1958, 1963; Thelin, 1984). V tom prípade sa aj dokonavý člen páru tvorený prefixáciou (*písať* – *napísať*, *robiť* – *urobiť*) nepovažuje za tvar, ale za derivačný výsledok realizácie špecifického rezultatívneho alebo limitatívneho spôsobu slovesného deja (Isačenko, 1960a, 1960b; Sekaninová, 1980). V tomto smere, ktorý sa vzdal vidovej prefixácie, nie sú úspešné hľadania nejakého všeobecného príznaku, ktorý by umožnil tvoriť korelácie, teda nazerať na ten istý dej z dvoch pozícií. Ak tvrdíme, že vidovú koreláciu tvoria len sufigované páry, potom ani nie je dôvod hľadať v charaktere slovesného deja ten významový prvok, ktorý dovoľuje tvoriť vidové páry. Otázku máme už vyriešenú. A. V. Isačenko sa o to napriek všetkému pokúsil, ale tento pokus zákonite zlyhal, pretože išiel proti logike sufixálneho prístupu.

A. V. Isačenko (1960a, s. 301) videl vo význame základových perfektívnych a imperfektívnych slovies abstraktnejšiu vrstvu, ktorú nazýval „charakterom deja“. Zamýšľal sa nad otázkou, či by „charakter deja“ mohol objasniť problém, prečo sú niektoré slovesá vidovo korelované (*hodiť* – *hádzat'*) a iné majú len dokonavý (*na-d'abit'*), resp. len nedokonavý vid (*zahál'at'*). Spoločný prvok slovies, ktoré majú vidové dvojice, by sa mohol označovať ako kurzívnosť, pod ktorou chápal priebeh deja po časovej osi, priebehovosť „smerujúcu k zavŕšeniu“. Nekurzívny charakter deja má potom časť slovies, ktoré sa v novších sémantických klasifikáciách predikátov (napr. Sokolová, 1995) priradujú k modálnym slovesám (isté významy slovies *mať*, *vedieť*, *chcieť* a pod.), stavovým slovesám (*nachádzat' sa*, *vyskytovať sa*, *vzťahovať sa*, *patriť*, *učiteľovať*), resp. k procesným slovesám (*trpieť*, *nahnevať sa*, *zosmutnieť*). Iný typ „charakteru deja“, by mohli predstavovať (vidovo korelované) slovesá, ktoré v perfektívnej forme označujú dej momentovej povahy (*hodiť*, *chytiť*, *skočiť*), podobne ako to robia formálne príznakové jednorazové slovesá (*bodnúť*, *kývnuť*, *drgnúť*), ktoré podľa autora do vidovej korelácie nevstupujú. Rozlišovanie príznaku kurzívnosti/nekurzívnosti (prípadne aj odlišovanie momentovosti od slovotvorne príznakovej jednorazovosti) na základe toho, či dané sloveso je alebo nie je súčasťou vidového páru, je podľa autora bludný kruh vytvorený „logickou chybou“, pretože „charakter deja“ je už dopredu určený formálnym kritériom (vidovou koreláciou) v tom rozsahu, v akom ho určil autor. Inými slovami, kurzívne slovesá by boli tie, ktoré tvoria vidové páry, a nekurzívne slovesá tie, ktoré vidové páry netvoria. Autor však konštatuje, že príznak kurzívnosti majú nielen vidovo korelované slovesá, ale aj mnohé imperfektíva tantum v autorovom chápaní, napr. *боронить* [brániť pole], *давить* [tlačiť, škrtiť], *делить* [deliť],

дразнить [dráždiť], *колотить* [mlátiť], *гнуть* [ohýbať], *рвать* [trhať], *мазать* [špiniť] a pod.

Vzhľadom na to, že A. V. Isačenko uznáva vidovú koreláciu len v oblasti imperfektivizácie, tak príznak kurzívnosti ide naprieč dvojicami tvoriacimi vidové páry a dvojicami, ktoré sú podľa autora výsledkom tzv. lexikálno-gramatickej slovtvorby (t. j. prefixácie blízkej k vidu), napr. *škrtiť* – *zaškrtiť*, *deliť* – *разделить*, *дрáždить* – *подраздить*, *млáтиť* – *змлáтиť*, *шпиниť* – *зашпиниť* a pod. Kurzívnosť ako príznak nemá teda explanačnú silu so zreteľom na významové predpoklady slovíes vstupovať do gramatickej vidotvorby. Autor napokon konštatuje, že pokus vysvetliť vidovú korelovanosť/nekorelovanosť slovíes pomocou všeobecného komponentu lexikálneho významu, napr. kurzívnym „charakterom deja“, nebol úspešný. Kapitulu o súvislosti lexikálneho významu a vidu uzatvára takto: „O vnútornom spojení medzi všeobecným významom („charakterom deja“) slovesa a jeho vidotvornou aktivitou sa nedá pochybovať. No aké sémantické príznaky slovesa je potrebné uznať ako rozhodujúce v oblasti vidotvorby, nemôžeme zatiaľ povedať. Ešte nemáme k dispozícii dostatočne spoľahlivé metódy sémantickej analýzy“ (1960a, s. 304).

3.2. Širšie chápanie vidovej korelácie a jeho podtypy

Širšie chápanie vidovej korelácie je spojené s priznaním vidotvornej prefixácie a v porovnaní s predchádzajúcim prístupom berie viacej zreteľ na lexikálny význam.

Z jednej strany je toto chápanie založené na **systematike prefixov** so zreteľom na ich účasť/neúčasť na významovej modifikácii základového slovesa. Podľa I. Poldaufa (1954a, 1954b, 1956) časť predpôn už úplne stratila svoj, hoci aj abstraktný význam (ide o čisto vidové, resp. prosto vidové predpony) a časť predpôn (tzv. subsumpčné, resp. zaraďovacie predpony), aj keď tiež majú vidotvorný charakter, pri plnení svojej perfektivizačnej funkcie prispôsobujú svoj abstraktný význam významu slovtvorného základu (Poldauf, 1954b). Prefixáciu ako jeden z vidotvorných mechanizmov uznával aj F. Kopečný (1956), ale nestotožňoval sa s delením predpôn na lexikálne, subsumpčné a prosto vidové, pretože chcel mať demarkačnú čiaru medzi vidovými a nevidovými predponami zreteľne vyznačenú a prekážal mu podľa neho nejasný status subsumpčnej predpony, prechodný pás medzi vidovými a lexikálnymi predponami. Š. Peciar (1968a) rozlišuje tri základné funkcie predpôn: 1. lexikálnu funkciu, ktorá dodáva slovesnému základu nový lexikálno-sémantický odtienok; 2. lexikálno-gramatickú funkciu, ktorá vyjadruje abstraktnejšie akcionsartové významy (tu vychádzal z koncepcie predloženej v práci A. V. Isačenka (1960a), v ktorej abstraktnejšiu skupinu akcionsartových významov tvoria fázy deja, množstvo deja a opakovanosť); 3. čisto gramatickú funkciu, ktorá mení len vid základového slovesa (A. V. Isačenko takú funkciu pri predponách odmieta).

Pre širší prístup rátajúci s vidovou prefixáciou je ďalej príznačné to, že vychádza zo **všeobecnej systematiky (sémantickej taxonómie) slovíes** a zisťuje, ktoré triedy slovíes majú sémantické predpoklady realizovať aspektovú koreláciu, teda usúvzťaž-

nenie dvoch lexikálne identických slovies/foriem odlišujúcich sa len príznakom ohraňovania, ktorý je prítomný v dokonavom člene dvojice (porov. Maslov, 1948; Poldauf, 1954a; Vendler 1957/1967; Tatevosov, 2005; Plungian, 2009; Gorbova, 2011). V prípade širšieho chápania vidovej korelácie by sme rozlišovali štyri varianty koncepcií, odlišujúcich sa rozsahom akceptácie určitých akcionálnych typov.

3.2.1. Variant A. Slovesá s významom gradujucej mutácie (rezultatíva) – proto-typ vidovo korelovaných slovies

V tomto variante, ktorý najdôslednejšie vypracoval F. Daneš, vidovú dvojicu tvoria slovesá, v ktorých sémantike je prítomný príznak prechodu z východiskovej do záverovej situácie a táto prechodová zmena (mutácia) má povahu výsledku (Daneš, 1971, 1985, 2002; Daneš – Hlavsa a kol. 1981). Dokonavý člen dvojice vyjadruje tento príznak ako dosiahnutie rezultátu a nedokonavý člen vyjadruje smerovanie k tomuto rezultátu bez informácie o jeho úspešnom dosiahnutí. Slovesá, ktoré vyjadrujú takúto prechodovú zmenu, predstavujú v systematike slovies tieto skupiny: 1. kauzatívne udalosti (pravé kauzativa s kauzátorom – *opraviť/opravovať*; semikauzativa s procesorom – *preskočiť/preskakovať*, *odísť/odchádzať*) a 2. nekauzatívne udalosti (inchoativa – *blednúť/zblednúť*, *stmievať sa/zotmelo sa*) (Daneš a kol., 1981; Sokolová, 2009b), resp. 1. kauzatívne mutácie – *opraviť/opravovať*; 2. autokauzatívne mutácie – *rozbehnúť sa/rozbiehať sa* a 3. nekauzatívne mutácie – *zaniknúť/zanikať*, *rozhorieť sa/rozhárať sa* (Daneš, 1985).

Pristavíme sa pri probléme, že nie všetky slovesá, ktoré v perfektíve vyjadrujú mutáciu, teda zmenu situácie, opisujú túto situáciu ako výsledok predchádzajúceho smerovania vyjadreného imperfektívnym členom dvojice. V prípade dvojíc *hodiť – hádzať*, *nájsť – nachádzať*, kde nedokonavé sloveso spravidla realizuje význam opakovaných výskytov jednorazového dokonavého deja (*hádzať* = opakovane *hodiť*), sa prvok smerovania k rezultátu, teda nedokonavosť priebehového typu, musí hľadať len v špeciálnych kontextoch: *Palestínsky chlapec hádže kameň na izraelských vojakov, 28 decembra 1993 počas demonštrácie Fatah deň na Západnom brehu* (text pod fotografiou na <http://www.proimedia.sk/fotografie/>). V týchto slovesách s preferenčnou realizáciou iteratívneho imperfektívneho významu (*hádzať*, *nachádzať*, *navštevovať*)⁹ sa ťažko uplatňuje Danešova testovacia formula, ktorou podľa neho možno overiť koreláciu vidových dvojíc mutačného typu: „ten, kto včera auto spravoval, možná ho i spravil“ (Daneš, 1985, s. 20)¹⁰; porov. **ten, kto včera kameň hádzal, možno ho aj hodil*. Teda na realizáciu prototypického imperfektívneho významu mutačných slovies – absencia informácie o tom, či dej, ktorý prebieha/prebiehal, bol/bude úspešne realizovaný – potrebujeme ešte dopĺňujúce podmienky. Pri slovese

⁹ O úlohe významu iteratívnosti v rozvoji vidovej opozície pozri napr. Němec, 1958.

¹⁰ Erwin Koschmieder v nedokonavých podobách slovies v príkladoch typu „doganiat go, doganiat go, ale go nie dogoniť“ vidí realizáciu významu porovnateľného s latinským a gréckym „konatívnym imperfektívom“ (Koschmieder, 1934, cit. podľa prekladu v zb. *Voprosy glagol'nogo vida*, 1962, s. 134).

opravovať takéto dodatočné podmienky nepotrebujeme. Videli sme, že niektoré typy prechodových zmien len veľmi ťažko spadajú pod pomenovanie rezultat. Často v nich ide o „skok do novej situácie“ (nie je jasné, rezultátom čoho sú) a rezultat potom musí byť chápaný ako samotné objavenie sa deja na scéne (porov. Maslov, 1948, s. 315). Priebehový význam imperfekta je pre ne netypický: *Čo práve robíš?* – **Navštevujem sestru/Som na návšteve u sestry*.

3.2.2. Variant B. Momentatíva: smerom k širšiemu chápaniu mutácie

Nazdávame sa, že všetky mutačné slovesá by nebolo potrebné vysvetľovať ako rezultatíva. Spomínané perfektívne simpliciá (*hodiť* – *hádzať*, *skočiť* – *skákať*, *sotiť* – *sácať*, *chytiť* – *chytáť*, *nájsť* – *nachádzať*, *streliť* – *strielať*) a niektoré etymologicky prefigované slovesá (*zasiahnuť* – *zasahovať*, *oznámiť* – *oznamovať*, *uraziť* – *urážať*, *uprednostniť* – *uprednostňovať*, *pozrieť sa* – *pozeráť sa*) so svojimi imperfektívnymi náprotivkami tvoria skupinu pripomínajúcu protikladom momentovosti a iteratívnosti vzťah semelfaktíva a multiplikatíva typu *bodnúť* – *bodáť*, *kopnúť* – *kopať*, *pichnúť* – *pichať*, *drgnúť* – *drgať*, ktoré časť autorov za vidové dvojice nepovažuje (Isačenko, 1960a; Daneš, 1985; Sekaninová, 1980).

Na rozdiel od nejednoznačného vzťahu k dvojici *bodáť* – *bodnúť* sa pri dvojici typu *hodiť* – *hádzať*, *sotiť* – *sácať* o vidovej korelácii vôbec nepochybuje. Zdôvodnenie opäť môžeme hľadať v koncepte prechodovej zmeny (mutácie), pretože ide o zmenu lokácie objektu, ktorú spôsobil agens/kauzátor (*hodiť/hádzať niečo niekam*; *hodiť/hádzať niečo po niekom/po niečom*). Rozdiel medzi typom *opraviť/opravovať* a *hodiť/hádzať* je evidentne v časovom priebehu dejov, ktorý je v prípade sloves typu *hodiť* momentový a normálne, „prototypické“ chápanie imperfektíva týchto sloves sa spája s iteratívnym významom. Priebehový význam nie je vylúčený, ale vyžaduje si špeciálny kontext. Kým kauzatíva typu *hodiť/hádzať*, *nájsť/nachádzať* F. Daneš považuje za mutačné slovesá (hoci jeho testu mutačnosti v podstate nevyhovujú), tak kauzatívne semelfaktíva typu *bodnúť* autor nepovažuje za mutačné slovesá, pretože „perfektivizácie (t.j. konstituování událostního významu) je tu svázaná s rysem jednorázovosti, teda význam, který můžeme charakterizovat jako vícefázový či periodický u slovesa nedokonavého, se mění na význam jednofázový“ (Daneš, 1985, s. 20). Podľa autora jednofázovosť, jednorázovosť v perfektívach typu *bodnúť* nie je mutáciou, ale „kvantovaným procesom“, resp. jednou fázou viacfázového imperfektíva *bodáť*. Treba ich odlišovať od slovotvorne podobných sloves ako *klesnúť*, *sadnúť*, ktoré sú plnokrvnými mutáciami, pretože vyjadrujú prechodovú zmenu. Na základe doterajšieho rozboru spolu s F. Danešom konštatujeme, že slovotvorne necharakterizované slovesá ako *hodiť*, *stratiť*, *nájsť* opisujú mutáciu, hoci dodávame, že ide o zmenu stavu bez predchádzajúceho procesu (na rozdiel od *opraviť* – *opravovať*). V prípade týchto sloves by sme nastúpenie nového stavu mohli charakterizovať ako objavenie sa deja, ktorého efekt trvá, ale nie ako výsledok predchádzajúceho vývoja, resp. predchádzajúceho smerovania. Ide o bezprostredný vstup do novej situácie.

Na rozdiel od F. Daneša sa však nazdávame, že momentovú mutáciu vyjadrujú aj kauzatívne semelfaktíva (slovotvorne charakterizované momentatíva). *Bodnúť Y-a* opisuje dej, ktorý v podstate kulminuje v momente svojho objavenia sa a mení situáciu. Ak *X bodol Y-a*, tak *Y je bodnutý*. To platí aj pre semelfaktíva ako *kopnúť*, *drgnúť*, *pichnúť*. Aj keď uznávame, že slovotvorne súvzťažné imperfektíva *bodať*, *kopať*, *pichať* vyjadrujú multiplikatívny proces, nazdávame sa, že možno rozlišovať medzi multiplikáciou diskretných dejových aktov (*bodať*, *kopať*) a multiplikáciou kontinuálne nadväzujúcich fáz deja (*kývať*, *mávať*, *brnkať*, *brechať*). Prvý typ multiplikácie pripomína iteráciu a druhý typ multiplikácie má charakter členitého duratívneho procesu. Preberané kauzatívne semelfaktíva (*bodnúť*, *kopnúť*, *drgnúť*) patria k prvému typu. Ide o opakovanosť jednorazových dejov, ale len v rámci jednej situácie. Táto opakovanosť nemusí mať bezpodmienečne charakter periodického, viacfázového procesu. Teda takého procesu, v ktorom sa jednotlivé fázy, kvantá deja objavujú kontinuálne, bez prestávky. Ak by sme použili Isačenkov príklad *Ivan počas hodiny pichal svojho suseda špendlíkom*, tak môžeme spolu s ním konštatovať, že tento dej s najväčšou pravdepodobnosťou vyjadruje opakované pichnutia (v rámci jednej situácie), a nie viacfázový kontinuálny proces (Isačenko, 1960a, s. 252). Z tohto hľadiska by sme skupinu momentatív, ktoré vyjadrujú „skok do novej situácie“, videli ako zloženú z perfektívnych simplicií s momentovým významom (*hodiť*, *nájsť*, *stratiť*, *sotiť*, *dať*), z kauzatívnych semelfaktív, teda formálne vyznačených kauzatívnych momentatív (*bodnúť*, *kopnúť*, *pichnúť*), a zo semikauzatív (*skočiť*, *hodiť sa*, *padnúť*). Obidve skupiny spája sémantický príznak jednorazovosti deja, len v type *bodnúť* má aj formálny pendant.¹¹ Skupina mutačných momentatív je teda vyčlenená na základe príznaku zmeny situácie (mutácie), ktorá nemá charakter výsledku predchádzajúceho procesu. Imperfektívum momentatív za normálnych okolností nevyjadruje priebehovosť, teda nie je mu vlastný význam aktuálneho prezenta: *X práve bodá Y-a* neznačí ‚X uskutočňuje akt jedného bodnutia‘. Imperfektívny náprotivok prototypicky vyjadruje iteratívny význam, resp. multiplikáciu iteratívneho typu. Naša argumentácia smeruje k tomu, že nielen dvojice *nájsť* – *nachádzať*, *hodiť* – *hádzat'*, ale aj dvojice ako *bodnúť* – *bodať* a *kopnúť* – *kopať* tvoria aspektuálne korelované formy mutačného typu. M. Komárek sa pokúsil obhájiť mutačnú povahu sloviess typu *bodnúť* tak, že okamžitosť ich deja vysvetľoval ako vznikovú mutáciu (nedej → dej) vzápätí nasledovanú zánikovou mutáciou (dej → nedej). Medzi dvoma mutáciami jestvuje aj krátka stredová fáza, ktorá sa za určitých, veľmi špecifických

¹¹ Jednorazovosť videl v perfektívnych simpliciách aj Š. Peciar (1968b, s. 156) a E. Pauliny (1981, s. 171). Morfematicky (sufixom) vyjadrená momentovosť deja sa v slovanských jazykoch nekryje; samozrejme významovo ekvivalentné slovesá nemusia mať ani rovnaké korene: porov. slov. *skočiť* – *skákať* a rus. прыгнуть – прыгать, slov. *sotiť* – *sácať* a rus. толкнуть – толкать, slov. *stretnúť sa* – *stretávať sa* a rus. встретиться – встречаться, slov. *vrhnúť* – *vrhať* a rus. бросить – бросать, slov. *ponoriť sa* – *ponárať sa* a rus. нырнуть – нырять; slov. *chytiť* – *chytať* a čes. chytiť/chytnout – chytat, slov. *stúpiť* (na prah) – *stúpať* a čes. stoupnout – stoupat.

kých kontextuálnych podmienok môže prejavíť: „... *Cítil však, že hrot dýky sklouzl po pancíři, který měl král pod pláštěm. ‚Tak vidíš smolaři‘, řekl král, ‚bodál jsi mar-ně‘*“ (Komárek, 1989, cit. podľa vyd. 2006, s. 206). Teda bolo by možné uplatniť formulu „ten, kto bodal, možná i bodl“, resp. aktualizované „bodál, ale nebodl“. Aj Komárkova argumentácia smerovala k tomu, aby dvojice typu *bodať – bodnúť* boli uznané za vidové páry: „Uznání okamžitých sloves za zvláštní způsob slovesného děje neimplikuje nutnost vylučovat u nich korelaci vidovou“ (ibid., s. 209).

Zatiaľ sme argumentovali v prospech rozšírenia mutačného, teda užšieho chápania vidovej korelácie o dvojice s kauzatívnymi semelfaktívami. Usilovali sme sa ukázať, že nejde len o kvantované procesy, ale o mutácie porovnateľné s jednorazovým priebehom deja v slovotvorne necharakterizovaných slovesách ako *hodiť*. M. Komárek, ktorý mutačnosť podoby *bodať* dokazoval jej potenciou označovať aj priebeh jedného bodnutia, sa na tomto základe usiloval o uznanie všetkých párov s „okamžitými slovesami“ za vidové koreláty (aj *mrkat – mrknout, bouchat – bouchnout*, teda nekauzatíva). V tomto bode sa čiastočne s M. Komárkom rozchádzame, pretože sa nazdávame, že nekauzatívne momentatíva nevyjadrujú prechodovú zmenu a ich imperfektívne náprotivky vyjadrujú iný typ multiplikatívneho deja ako *bodať, kopat* a pod.

Podobne ako slovesá pohybu typu *hodiť/nájsť/bodnúť* sa v podmienkach Danešovho „korelačného“ testu správajú aj slovesá hovorenia: **To, čo už dlhšie sľuboval/oznamoval/navrhoval, napokon aj sľúbil/oznámil/navrhol*. Verbá dicendi v perfektíve vyjadrujú nepostupnú mutáciu (prenos informácie) a v imperfektíve iteráciu. Pokiaľ sa sloveso hovorenia použije v aktuálnom performujúcom rečovom akte (*Oznamujem ti, že ma prijali na univerzitu.*), tak ide o kontextovú lexiu, ktorá nemá perfektívny náprotivok. Ide teda o komunikačne podmienené imperfektívum tantum. Tento jav podrobne opisala Milada Hirschová (2011). Autorka tu, opierajúc sa o Jurija D. Apresiana, správne zdôrazňuje skutočnosť, že slovesá hovorenia v performatívnom použití nerealizujú význam „byť v procese“ typický pre imperfektíva typu *opravovať*, ale význam uskutočnenia, finalizácie rečového aktu, teda význam typický pre perfektíva. Nazdávame sa, že tento jav zaznamenaný pri performatívnych lexiách súvisí s aspektovo relevantnou charakteristikou základných, teda neperformatívnych lexií verb dicendi. Ide o mutačné momentatíva, ktoré v perfekto vyjadrujú moment uskutočnenia prenosu informácie (bez sémy postupného dosiahnutia kulminácie) a v imperfektíve iteráciu týchto momentov.

3.2.3 Variant C. Možnosti za hranicou mutácie – korelácia „proces – porcia“ procesu

Niektoré neakuzatívne imperfektíva, napr. *kývať, mávať* a do istej miery aj *brechať, dupať* a pod., nemôžu na rozdiel od *bodať, kopat* vyjadrovať iteráciu jednorazových aktov deja, ale len viacfázový, periodický proces, teda kontinuálnu multiplikáciu tých fáz, ktoré reprezentujú semelfaktíva (*kývnul, mávnul, brechnul, brknul*,

dupnúť). V tomto prípade ide o multiplikatívnosť duratívneho charakteru – opakovanie fáz/aktov sa deje bez prerušovania. Slovesá, pre ktoré je takáto multiplikácia príznačná, v súvzťažnej perfektívnej forme spravidla opisujú jednorazové prejavy nepostupného (nelokomočného) pohybu alebo zvuku. Táto skupina sa od predchádzajúcich odlišuje tým, že od imperfektíva je možné tvoriť dve perfektíva, ktoré vyjadrujú určité kvantum, určitú „porciu“ procesu opisovaného imperfektívom *kývať* – *kývnuť* – *zakývať*, *žmurkať* – *žmurknúť* – *zažmurkať*, *búchať* – *buchnúť* – *zabúchať*. F. Daneš (1985) aj M. Komárek (1989/2006) ich posudzujú v jednej skupine s kauzatívami ako *bodnúť*. F. Daneš vidí v oboch perfektívnych podobách (*mrknout* aj *zmrknat*) kvantované procesy (minimálne kvantum a vymedzené kvantum), pričom pri podobách s predponou *za-* autor pripúšťa aj prítomnosť sémantického príznaku „začatie deja“. M. Komárek považuje za „kvantovacie slovesá“ len podoby s predponou *za-* (*zabouchat*, *zmrknat*). S „okamžitými slovesami“ (*bouchnout*, *mrknout*) majú spoločnú dvojnásobnú vznikovo-zánikovú mutáciu. Rozdiel je podľa autora v tom, že „okamžité slovesá“ nepripúšťajú sému incipientnosti, pretože dištancia medzi vznikovou a zánikovou fázou je minimálna.

Vrátime sa k otázke imperfektívneho náprotivku neakuzatívnych momentatív. Nedá sa jednoducho povedať, že proces *kývať* je zložený z periodicky sa opakujúcich dejov nazvaných perfektívom *kývnuť*, teda že význam *kývať* = opakovane *kývnuť*. Situácia je, pochopiteľne, zložitejšia. Ak sa opäť obrátíme k príkladu *Ivan počas hodiny pichal svojho suseda špendlíkom*, tak nemusíme napriek existencii súvzťažnej slovotvorne charakterizovanej formy, teda semelfaktíva *pichnúť*, predpokladať, že pichanie špendlíkom sa uskutočnilo ako kontinuálny dej – bez intervalu, bez prerušenia. Pri slovese *kývať*, naopak, musíme predpokladať, že prototypicky ide o periodickú členitosť deja, kde *kývnuť* (jednosmerný pohyb) je určitou fázou tohto deja, ale dej má aj inú fázu (návrat ruky do východiskovej polohy) a tieto fázy sa vykonávajú bez prerušenia. Rozdiel medzi *bodať* (opakovane *bodnúť*) a *kývať* (na znak pozdravu kontinuálne pohybovať rukou dole a hore¹²) je formálne potvrdený existenciou derivátov typu *zakývať* pri *kývať* (podobne *zadupať* pri *dupať*, *zabrnkat* pri *brnkat*) a absenciou tohto typu pri *bodať*, porov. **zabodať*, **zadrgať*, **zakopať* (vo význame ‚niekoľkokrát kopnúť do lopaty‘).¹³ Pokiaľ uvažujeme o *zakývať* ako o vidovom náprotivku imperfektíva *kývať*, pripúšťame, že rozlišovanie diskkrétnej a kontinuálnej multiplikatívnosti musí rátať s kontinuum. Preto aj vzťah imperfektíva k semelfaktívu je v rôznych trojiciach odlišný: *kývnuť* – *kývať* – *zakývať* (čím),

¹² Pri inej lexii môže ísť o pohyb zo strany na stranu (*kývať chvostom*, *kývať nohou*), kde sú „kývnutia“ smerovo nerozlíšené a pomer *kývať* ku *kývnuť* je iný. Tento príklad ilustruje jav, ktorému sa bližšie venujeme v časti 4.: vidové korelácie sa nevytvárajú na úrovni lexémy, ale na úrovni lexii – samostatných lexikalizovaných významov slovesa – a často až na úrovni kontextových lexii.

¹³ Porov. aj kauzatívnu lexiiu *švihať/švihnúť koňa (bičom)* oproti nekauzatívnej lexiiu *švihať/zašvihať /švihnúť trstenicou (vo vzduchu)*; porov. aj dve nekauzatívne lexie *búchať/buchnúť dverami* a *búchať/zabúchať na dvere*.

švihnúť – *švihať* – *zašvihať* (čím) a *brnknúť* – *brnkať* – *zabrnkáť* (čím). Kým *kývnuť* si možno predstaviť ako jednu z dvoch periodicky sa opakujúcich fáz procesu *kývať*, tak *švihnúť* (smerovo nerozlíšené) a najmä *brnknúť* predstavujú len jeden periodicky sa opakujúci akt. Pokiaľ *brnkať* vnímame v istých kontextových lexiách ako duratívny, kontinuálny proces, potom je dokonavým náprotivkom forma *zabrnkáť* (napr. *brnkať/zabrnkáť refrén na gitare*). Ak *brnkať* predstavuje v istých kontextoch proces zložený z násobku diskretných aktov, potom nie je možné vylúčiť ako dokonavý náprotivok ani formu *brnknúť* (*brnkať/brnknúť do strún gitary*). Týmto spôsobom sa usilujeme vysvetliť existenciu „vidových trojíc“ v *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968) pod redakciou Š. Peciaru: *cengat’ – cengnúť i zacengat’, búchať – buchnúť i zabúchať, cmukať – cmuknúť i zacmukať, mávať – zamávať, mávnuť* a iné.

Aj keď väčšina nekauzatívnych semelfaktív má v imperfektívnej forme prototypický význam multiplikatíva s kontinuálnym alebo prerušovaným priebehom (*kývať, mávať, žmurkať, brnkať, cmukať*), nemusí ísť v imperfektíve vždy o multiplikáciu, ale môže ísť prosto o iteráciu (*grgnúť – grgať – *zagrgať, potknúť sa – potkýnať sa – *zapotkýnať sa*) alebo o jednoliaty duratívny dej (*fúkať* [o vetre] – *fúknuť – za-fúkať*). Mnohé slovesá vyjadrujúce v imperfektíve členitý alebo jednoliaty dej a v perfektíve jeden ucelený výskyt deja nemajú súvzťažné semelfaktívum (*triasť sa, chvieť sa, drgľovať sa, vrtieť sa, točiť sa, hojdať sa, hompáľať sa, hniezdiť sa, vlniť sa*).

Keď rozmýšľame o rozšírení vidových korelácií o typ s multiplikatívami vyjadrujúcimi nepostupný pohyb (*kývať, mávať, hegať, mykať*), tak, ako sme naznačili, prichádzajú do úvahy dve dvojice: *kývať – kývnuť* a *kývať – zakývať*.¹⁴ Vzhľadom na to, že *kývať* je v podstate multiplikatívne duratívum, teda jeho význam vyjadruje kontinuálny proces a nie opakovanosť typu „*kývnuť* + (pauza) + *kývnuť*...“, potom dvojica *kývať – zakývať* je v istých ohľadoch lepším kandidátom na aspektovú koreláciu. Po prvé sloveso *kývnuť* (rukou, hlavou) je jednosmerové a súvzťažné multiplikatívum *kývať* vyjadruje pohyby „dole a hore“. Po druhé viacsmerovosť vyjadruje aj sloveso *zakývať*. Po tretie sa môžeme obrátiť k často diskutovanému testu J. S. Maslova (1984, s. 48 – 65), ktorý na to, aby dvojica slovies X a Y dostala status vidového páru, ráta minimálne s dvoma podmienkami: slovesá X a Y tvoria vidový pár vtedy a len vtedy, ak sloveso nedokonavého vidu môže zameniť sloveso dokonavého vidu v kontexte historického prezenta a v kontexte opakovanosti deja. V slovenskom naratívnom texte nenastáva situácia, v ktorej by bolo nevyhnutné dôsledne používať historický prítom, ak sa veta začína slovesom, v ktorom je táto sekundárna forma

¹⁴ Samozrejme vo významovo podobných slovesách ako *knísať sa – (*knísnuť sa) – zaknísať sa, hompáľať sa – (*hompáľnuť sa) – zahompáľať sa* takáto dilema nevzniká. V zvukových slovesách typu *brnkať – brnknúť – zabrnkáť, cengat’ – cengnúť – zacengat’* je situácia o niečo zložitejšia, pretože imperfektívum má multiplikatívnu aj duratívnu interpretáciu; bližšie Jarošová – Sokolová, 2013 (v tlači). Ale aj v prípade týchto zvukových slovies budeme problém ich perfektívneho náprotivku predbežne riešiť spolu so slovesami nepostupného pohybu.

použitá. Slovenská veta si jeho použitie nevynucuje, imperfektívne prézenty sa v nej voľne striedajú s perfektívnymi futúrami. Takisto sa v slovenskej naratívnej vete používajú vedľa seba perfektívne a imperfektívne préteritá.

Mechanizmus textových funkcií perfektíva a imperfektíva v ruštine v porovnaní so západoslovanskými jazykmi skúmala a vysvetlila Jelena V. Petruchinová (Petruchina, 2012, s. 83 – 88). Pretože historický prézent nefunguje v slovenčine ako katalyzátor použitia imperfektívnej formy, nemôže nám Maslovov test slúžiť ako kritérium existencie vidovej dvojice. Do istej miery by ho mohla nahradiť podobná sekundárna časová forma – synoptický prézent. V ňom sú zahrnuté také typy textov ako scénické poznámky, inštrukcie, recepty a pod. Situáciu *N. zakýval hlavou na znak súhlasu* si môžeme predstaviť ako scénickú poznámku *N. kýva hlavou na znak súhlasu*. Ďalej si kladieme otázku, či *kývať* môže vyjadrovať okrem významu kontinuálnej multiplikatívnosti (v podstate duratívnosti) aj opakovanosť perfektívneho deja *zakývať*, teda opakovanosť situácií, v ktorých sa vyskytlo takto vymedzené kvantum procesu. Potvrdzujú to príklady z internetu typu: *Poznáme sa len tak letmo...občas sa vidíme...vlastne skoro každý deň, vždy mu kývam....*[[http:// blogy. atlas.sk](http://blogy.atlas.sk)], porov. *vždy, keď ho vidím, mu zakývam*. Uvedený príklad naznačuje, že pár *kývať* – *zakývať* spĺňa minimálne podmienky aspektovej korelácie, imperfektívum vystupuje v tzv. triviálnom význame, čo v Maslovovej terminológii značí iteratívnosť, a okrem toho sa používa v synoptickom prezente vo význame totožnom s perfektívom.

Ak teda uvažujeme o rozšírení škály aspektových korelácií o typ *kývať* – *zakývať*, *mávať* – *zamávať*, *dupať* – *zadupať* a pod., tak k tomuto typu musíme pristupovať inak ako v prípade kauzatíva *bodnúť* – *bodať*. Musíme sa rozhodnúť, ako spracujeme perfektívum s predponou *za-* v rámci aspektuálnych významov.¹⁵ Pre M. Komárka (1989/2006) sú to dvojité mutácie a súčasne kvantovacie slovesá, pre F. Daneša (1985) sú ako podoby so sufixom *-nou-* (*mrknout*), tak podoby s prefixom *za-* (*zamrkat*) kvantované procesy. Kauzatívny typ *bodnúť* sme zaradili (na rozdiel od F. Daneša) k mutáciám s ohľadom na to, že okamžitý dej v momente jeho objavenia značí nastúpenie novej situácie (teda nie preto, že môže byť vysvetlený ako vzniková a zániková mutácia, ktorá skoro splýva). Typ *zakývať* by sme nezaradili medzi mutácie, ale v súhlase s F. Danešom medzi kvantované deje. Spolu s M. Komárkom pripúšťame, že čisto logicky ide o vznikovú a zánikovú mutáciu, medzi ktorou je spravidla krátky úsek deja. Nejde však o mutáciu v zmysle prechodovej zmeny. Imperfektívum (*kývať*) nevyjadruje smerovanie k záverovej situácii a perfektívum (*zakývať*) nevyjadruje dosiahnutie záverovej situácie, teda

¹⁵ Pri analýze momentatív a multiplikatív nám nejde o opis fyzických rozdielov v charaktere prebiehania týchto dejov (amplitúda a smer pohybu, intervaly medzi opakovaniami aktov deja a pod.), ale o to, či sa tieto rozdiely konceptualizovali v jazyku. Výrazom jazykovej konceptualizácie rozdielov môže byť derivačný potenciál multiplikatív ukazujúci rozličné možnosti vyjadrovania ohraničených kvánt deja. Na rozdiely v tomto potenciáli sa usilujeme poukazať.

zmenu stavu, ako v prípade dvojice *opravovať* – *opraviť*. Perfektívum *zakývať* nevyjadruje ani objavenie sa deja, ktorého dôsledky trvajú, ako v prípade mutačných momentatív *hodiť*, *sotiť*, *skočiť* alebo *bodnúť*, *pichnúť*, *kopnúť*. Navrhujeme nazývať perfektíva s predponou *za-* odvodené od imperfektív označujúcich multiplikatívne a iné členité procesy **kvantovanými dekurzívami**: *kývať* – *zakývať*, *žmurkať* – *zažmurkať*, *mávať* – *zamávať*, *šklbať* (*sa*) – *zašklbať* (*sa*), *drmať* – *zadrmať*, *trepať* – *zatrepať*, *brnkať* – *zabrnkať*, *búchať* – *zabúchať*, *cengať* – *zacengať*, *štrngať* – *zaštrngať*, *hikať* – *zahikať*, *hmkať* – *zahmkať*, *húkať* – *zahúkať*, *hvizdať* – *zahvizdať*, *kvákať* – *zakvákať*, *brechať* – *zabrechať*, *kvíkať* – *zakvíkať*, *triasť* (*sa*) – *zatriasť* (*sa*), *chvieť sa* – *zachvieť sa*, *kolísať sa* – *zakolísať sa*, *knísať sa* – *zaknísať sa*, *vrtieť* (*sa*) – *zavrtieť* (*sa*), *hniezdiť sa* – *zahniezdiť sa*, *smiať sa* – *zasmiať sa*, *volať* – *zavolať*, *kričať* – *zakričať*). Nemutačné momentatíva *potknúť sa*, *myknúť sa*, *dupnúť*, *uhnúť* (*plecom*) a kvantované dekurzíva *zaspievať*, *zacengať*, *zakašľať*, *zamávať* spája práve príznak vymedzeného kvanta.

Mohli by sme povedať, že perfektivizácia má v prípade kvantovaných dekurzív podobu diskretizácie kontinuálneho procesu. Perfektívny náprotivok teda predstavuje istú „porciu“, vymedzené kvantum viac alebo menej členitého procesu: napr. *smiať sa* – *zasmiať sa*, *mávať* – *zamávať*, *volať* – *zavolať*, *hrmieť* – *zahrmieť*. Kontinuálny proces sa nediskretizuje, nekvantizuje do ucelených úsekov sám osebe, teda bez príčiny. Vnútrotným limitom ohraničujúcim tieto procesy však nie je nejaký cieľ, resp. zmena situácie, ale spôsob uskutočnenia deja vychádzajúci z jeho podstaty; často je limitom ohraničujúcim úsek deja tzv. vnútrotný objekt (*zazvoníť*, *zavolať*, *zahrať*), typická príčinná okolnosť (*zahniezdiť sa od nedočkavosti*, *zatriasť od chladu*, *od strachu*). Medzi kvantované dekurzíva by sme nezaradili delimitatíva (*pospať si*, *pohovoriť si*), aj keď, ako správne poukazuje F. Daneš, aj slovesá ako *pojsť*, *posedieť*, *pospať si* majú v sebe príznak kvantovania deja. Rozdiel medzi kvantovanými dekurzívami a delimitatívami vidíme v povahe limitu, v spôsobe ohraničenia deja (bližšie Jarošová, 2013, v tlači). Krátko by sme mohli povedať, že pokiaľ sloveso *poležať si* vyjadruje význam „trocha ležať“, teda ležať kratšie, ako je štandard, ako je „normálne“, tak *zasmiať sa* vyjadruje typickú, fyziologicky obvyklú „porciu“ deja *smiať sa*.

Ako F. Daneš (1985), tak M. Komárek (1989/2006) spomínajú pri perfektívach s predponou *za-* sému incipientnosti. Analyzovali sme v autentických textoch¹⁶ význam slovies s predponou *za-*, ktorým KSSJ pripisuje dva významy – a) začiatok deja a b) krátke trvanie deja, napr. *zablýskať sa*, *zabublať*, *zabolieť*, *zabubnovať*, *zabuchotať*, *zaburáčať*, *zadriemať*, *zadrobčiť*, *zadunieť*, *zaduť*, *zafúkať*, *zahlaholiť*, *zahrčať*, *zahústť*, *zahýriť*, *zachrapčať*, *zachrčať*, *zaihrať*, *zaklokotať*, *zakrútiť*, *zakudliť sa*, *zakvíliť*, *zalomoziť*, *zaloviť*, *zaplakať*, *zapreberať*, *zaprskáť*, *zapukať*, *zaškriabať*, *zauvažovať*, *zaviať*, *zavíriť*, *zavlniť sa*, *zavrtieť* (*sa*), *zavrieskať*. Analýza ukázala, že

¹⁶ Slovenský národný korpus, verzia prim-6.0-public-all.

tieto slovesá realizujú skoro vždy význam ,trvanie deja v istom časovom úseku‘ a spravidla nejde o krátky časový úsek v zmysle ,dej kratší ako štandard‘, ale o časový úsek, v ktorom dej prebehol normálnym, pre daný dej typickým spôsobom – *zachrčať*, *zastenať*, *zadunieť*, *zavlniť sa*. Kým význam jedného uceleného výskytu deja (v typickej dĺžke) je v tomto type slovíes akoby „prednastavený“, pretože nepotrebuje podporu kontextu, tak význam začiatku pokračujúceho deja je nerelevantný (môže, ale nemusí sa objaviť) a na svoje prejavenie potrebuje podporu kontextu.¹⁷

3.2.4. Variant D. Vidová korelácia ako súčasť slovotvorno-vidových modelov, hniezd, reťazcov a pod.

Vidový význam, teda jazykové stvárnenie „vnútorného času“ v slovesných lexémach, má univerzálny charakter nielen v podobe vidovej opozície ako gramatickej, resp. lexikálno-gramatickej kategórie, ale univerzálnosť aspektu sa prejavuje aj v tom, že v iných jazykoch má podobu kryptogramatickej kategórie určujúcej spájatelnosť slovíes s určitými triedami substantív a adverbii a prejavujúcu sa v možnosti fungovať v istých gramatických časoch, resp., z opačného pohľadu, má podobu „kompozičnej“ kategórie zloženej z lexikálno-sémantických aj syntaktických komponentov (porov. napr. Maslov, 1962; Verkuyl, 1989; Tatevosov, 2005; Plungian, 2009). Problematika tejto kryptogramatickej kategórie, tzv. lexikálneho vidu (Filip, 2012), je súčasťou širšej problematiky akcionálnosti (triedenia slovesných dejov podľa charakteru ich prebiehania v čase a priestore). Vypracúvanie systematiky predikátov v podobe akcionálnych tried je v západnej lingvistiky predstavené početnými variáciami a reakciami na vplyvnú stať filozofa Zena Vendlera o časovom komponente v lexikálnej sémantike slovesného deja (Vendler, 1957; cit. podľa vyd. 1967). Vendlerova systematika je založená na minucióznej analýze anglických slovíes pomocou série dômyselných testov, skúšajúcich spájatelnosť slovíes s rozličnými temporálnymi adverbiami (*hodinu*, *za hodinu*, *v priebehu hodiny*, *v momente x*, *od momentu x do momentu y*) a nebola myslená ako podklad pre aspektologické úvahy. Členenie významu slovíes na postupne vykonané deje (accomplishments), činnosti

¹⁷ Pri niektorých prefigovaných perfektívach (s posudzovaným prefixom *za-*, ale aj s inými) môže do popredia vystúpiť začiatok stavu, najmä pri slovesách pomenúvajúcich v nedokonavom vide deja nepodliehajúce kontrole, samovoľné, nezámerné. Ale aj tu je indikátorom príznaku začiatku pokračujúceho stavu/procesu kontext. Ide o slovesá pomenúvajúce procesy z oblasti kognície, emócií a fyziologických javov: *pochopiť* – *chápať*, *porozumieť* – *rozumieť*, *oľutovať* – *ľutovať*, *zapochybovať* – *pochybovať*, *zaváhať* – *váhať*, *zapáčiť sa* – *páčiť sa*, *najedovať sa* – *jedovať sa*, *zaradovať sa* – *radovať sa*, *zadriemať* – *driemať* a iné (uvedené poradie foriem nezodpovedá smeru derivácie, ktorý je opačný). Možnosť kontextovo podmieneného incipientného významu vidíme aj v prípade lexii ako *zaligotať sa* (napr. o zlate) a *zafúkať* (o vetre). Ide o procesné lexie so sémou mimovoľnosti alebo živelnosti. Všetky uvedené perfektívne náprotivky dvojíc možno použiť aj v spojeniach s adverbiami s významom „na nejaký čas“, čo dokazuje možnosť mať význam jedného kvanta, „porcie“ dekurzívneho deja. Perfektíva týchto slovíes opisujú „moment objavenia sa deja“ a eventuálne pokračovanie je len implikácia, porov. výklady týchto slovíes v KSSJ, napr. *pochopiť* – vystihnúť zmysel, *zapochybovať* – stratiť istotu, *uveriť* – nadobudnúť presvedčenie, *zaligotať sa* – prejavíť sa ligotom a i.

(activities), okamžité výskyty dejov (achievements) a stavy (states) sa opiera o časový priebeh deja v anglickom predikáte, a preto súvisí so spomínanou široko chápanou kategóriou aspektu. Aj keď v prípade anglického slovesa nie je aspekt gramatikalizovaná kategória, má svoje prejavy na úrovni slovesnej lexémy a jej syntaktického okolia. Práce inšpirované vendlerovskou schémou uvedené triedy ďalej preskumpujú a vytvárajú nové, napr. accomplishments a achievements sú na základe spoločného príznaku (smerovanie deja k nejakému cieľu/dosiahnutie cieľa) zaradené do jednej triedy nazvanej udalosti (events) v opozícii k činnostiam a stavom (porov. aj Daneš, 1971, s poukazom na stimuly v podobe prác z okruhu filozofie). Ukazuje sa, že preskupovanie akcionálnych tried do dvoch hlavných skupín – „accomplishments + achievements“ vs. „states + activities“ – úzko súvisí s opozíciou dávnejšie vypracúvanou v aspektuálne zameraných výskumoch (nezávisle od vendlerovskej schémy): telický dej (dej smerujúci k cieľu, ku kulminácii v podobe výsledku) vs. atelický dej (Garey, 1957), terminatívny dej (po rusky предельное действие; dej, ktorý má prirodzený limit, po rusky предел) vs. neterminatívny dej (Maslov, 1956, 1962); porovnanie Vendlerovho a Maslovovho prístupu urobila Jelena V. Padučevová (Padučeva, 2009), o aplikáciu kompozičného modelu vidu na slovanský aspekt sa pokúsili Mojmir Dočekal (2008) a Sergej G. Tatevosov (2011).

Akcionálne triedy predstavujú v podstate vyššiu abstrakciu javu nazývaného spôsoby slovesného deja, resp. aktionsart, ak ho nechápeme len ako derivačnú kategóriu, ale ako súbor lexikálno-sémantických tried, ktorých členenie ide naprieč základovými aj odvodenými slovesami (veľmi inštruktívny prehľad prístupov k spôsobom slovesného deja nájdeme v stati Nübler, 2002b, s. 567 – 569). Pokiaľ sa vid ako kryptogramatická kategória „rozpúšťa“ v modeloch akcionálnych/aspektových tried („actional classes“, „aspectual classes“), niečo podobné sa deje aj so slovanským, teda gramatikalizovaným vidom, pokiaľ sa stáva komponentom nejakého širšieho kontextu súvisiacich jazykových javov.

Aktionsart je v niektorých koncepciách považovaný za perifériu aspektovej opozície, pretože perfektivizácia je akoby len sprievodným javom slovotvornej a sémantickej modifikácie sloves delených podľa rozličných kritérií na triedy (napr. ingresíva, finitíva, delimitatíva, perduratíva, frekventatíva, distributíva a pod.). Napríklad A. V. Bondarko (1983) pracuje s vidom ako s morfológickým jadrom funkčno-sémantického poľa aspektuálnosti a aktionsart tvorí jeho perifériu.

Časť autorov rozlišuje v rámci aktionsartu také spôsoby, ktoré stoja veľmi blízko k morfológickému vidu, a také, ktoré sú od neho vzdialenejšie (Isačenko, 1960a, 1960b; Sekaninová, 1980; Mehlig, 1994). Niektoré z tých spôsobov slovesného deja, ktoré v koncepcii A. V. Isačenka stoja blízko k vidu, sú v iných koncepciách považované za vidové korelácie, napr. *holit'* – *oholit'*, *kričať* – *zakričať*, *bodnúť* – *bodať*. Zo slovotvorného hľadiska ide podľa autora o lexikálno-gramatický typ derivácie a prefixy a sufixy modifikujú význam základového slovesa so zreteľom na fázy deja (začiatok, ohraničené trvanie, koniec), výsledok deja (10 typov), jednorazovosť, násosť

benosť alebo množstvo deja (Isačenko, 1960a, s. 216 – 218). Táto oblasť má podľa neho blízko ku gramatickému vidu preto, lebo modifikované slovesá si zachovávajú silný sémantický vzťah k základovému (spravidla imperfektívnemu) slovesu a ich výraznou črtou je to, že sa k nim nevytvára imperfektívny náprotivok (*hrať hru* – *zahrať hru* – **zahrávať hru*). Okrem lexikálno-gramatickej slovotvorby existuje ďalšia derivačná oblasť realizovaná prefixáciou, ktorá však na rozdiel od predchádzajúcej oblasti nemodifikuje lexikálny význam základového slovesa, ale výrazne ho mení (*hrať* – *prehrať*; *strčiť* – *vystřčit*; *strkat* – *vystřkat*, napr. niekoho z dverí). Spôsob vytvárania slovies patriacich do tejto oblasti nazýva autor lexikálnou slovotvorbou.

Špecifikom českej aspektológie je bezprostredné zahrnutie frekventatív do morfológického jadra vidu (Kopečný, 1962; v „jemnejšej“ verzii v práci *Mluvnice češtiny* 2, 1986, s. 180).

V iných koncepciách sa aktionsart nečlení na zóny v závislosti od proklamovanej blízkosti k vidu, ale je priamo súčasťou tejto kategórie chápanej veľmi široko. Vtedy autori pracujú aj s nebinárnymi vidovými koreláciami, derivačnými vidovými reťazcami a paradigmami zahŕňajúcimi prefigované slovesá vyjadrujúce rozličné spôsoby slovesného deja (základy tohto slovotvorne orientovaného smeru položil S. O. Karcevskij, 1927/1962).

Takéto komplexné chápanie vidu je charakteristické aj pre Paulinyho uvažovanie o danej kategórii, ktorú vnímal ako sústavu troch opozícií (Pauliny, 1981, s. 159, 161). Vyššie sme spomínali, že prvou, základnou opozíciou je „ohraničenosť – neohraničenosť slovesného deja“, ktorá sa manifestuje v protiklade dokonavé sloveso a nedokonavé sloveso. V iných koncepciách je obsahom kategórie aspektu len tento protiklad. Druhou opozíciou je „určenosť – neurčenosť“, ktorá sa manifestuje práve v spôsoboch slovesného deja. Autor motivuje jej miesto v rámci aspektu takto: „Základné (od iných slovies neodvodené) slovesá vyjadrujú spravidla neurčený dej (napr. *písať*). Nevyslovuje sa nimi smer, cieľ, začínanie, ukončenie a pod. slovesného deja“ (ibid., s. 160). O tieto príznaky sa slovesný význam doplní vďaka predpone, napr. *dopísať*, *vpísať*, *pripísať*. Autor neskrýva, že isté dôvody pre odčleňovanie aspektu a spôsobov slovesného deja „jestvujú v samej podstate vidu a protikladu určenosť/neurčenosť“. O niečo ďalej autor spomínané dôvody špecifikuje: „Pri tvorení dokonavých slovies pomocou predpôn nastáva často, ba takmer vždy zmena významu, takže tu už nejde len o gramatický protiklad „dokonavosť – nedokonavosť“, ale o rozdiel v lexikálnom chápaní, ide o sloveso – podľa významu – nové; porov. *robiť* (v priemysle) – *vyrobiť* (traktor). No táto okolnosť nie je dosť silná na to, aby sa protiklad určenosť – neurčenosť deja vylúčil zo slovesného vidu a aby sa v tejto súvislosti hovorilo o spôsobe slovesného deja, ktorý nemá s vidom nič spoločného“ (ibid., s. 162). Treťou opozíciou je „opakovanosť – neopakovanosť“. Jej kladný člen „opakovanosť“ (niekedy vo významovej modifikácii „viacrázovosť“) je v závislosti od kontextu súčasťou významu nedokonavého deja, ale má aj svoje formálne vyjadrenie vo frekventatívach (*čakať* – *čakávať*, *prosiť* – *prosievat*). Významová špecifiká-

cia opakovanosti – „podielnosť“ – má svoje vyjadrenie v distributívach – „podielnych slovesách“ (*vyvracať* – *povyvracať*, *vyvolávať* – *povyvolávať*, *oblievať* – *vyoblievať*). Závažné v Paulinyho koncepcii je to, že spôsoby slovesného deja nevyčleňuje z kategórie aspektu, dokonca z nich nerobí ani perifériu vidovej problematiky, ale vid podľa neho tvorí kombinácia všetkých troch dvojíc protikladov, pričom všetky členy týchto protikladov sú „formálne určené“ predponou alebo príponou. Takúto akoby vidovú paradigmu 8 slovies demonštruje na slovese *robiť* a jeho dokonavom náprotivku s predponou *vy-*.¹⁸ Sloveso *robiť* je členom dvojice *robiť* – *vyrobiť*, ktorá figuruje v opozícii „neurčenosť – určenosť“ aj v opozícii „neopakovanosť – opakovanosť“, kde je aj dvojica *robiť* – *robievat'*; dokonavá forma *vyrobiť* je aj členom dvojice *vyrábať* – *vyrobiť* (nedokonavosť – dokonavosť). *Vyrábať* je členom dvojice *vyrábať* – *povyrábať* (nedokonavosť – dokonavosť; neurčenosť – určenosť; neopakovanosť – opakovanosť) a dvojice *vyrábať* – *vyrábavať* (neopakovanosť – opakovanosť). Takto sformulovaná lexikálno-gramatická kategória vidu má viaceré zvláštnosti. V rámci danej kategórie je jedna a tá istá dvojica (*robiť* – *vyrobiť*) súčasne členom dvoch opozícií a forma *vyrobiť* je ako dokonavý náprotivok primárneho slovesa, tak aj jeho „určený“ náprotivok. To, že má podoba *vyrobiť* obidva tieto parametre, je pochopiteľné, ale menej zvyčajné je, že ich má v rámci jednej kategórie. Vzniká aj otázka, ako ďaleko musí zájsť významový posun spôsobený prefixáciou základového slovesa, aby dvojica „základové sloveso + prefigovaný derivát“ nefigurovala v takejto komplexnej vidovej paradigme? Kedy ešte ide o realizáciu subkategórie určenosti a kedy už ide o derivát, ktorý stojí za hranicami tejto kategórie, resp. kedy je základové sloveso ešte stále členom vidovej paradigmy? Bude pri dvojici *nadať* – *nadávať*, *nadávať* – *ponadávať* figurovať v rámci vidovej paradigmy aj dvojica *dať* – *nadať*? A napokon: je potrebné pri napĺňaní paradigmy pracovať aj s potenciálnymi frekventatívami, ako je uvedené „*vyrábavať*“?

Nicol Janočková (2004) pracuje s modelom, ktorý spolu s Jurajom Furdíkom nazýva vidovo-slovotvorné hniezdo a v tomto širšom rámci určuje pozíciu každého slovesa (aj vidovej dvojice). Jelena I. Semikolenova (2006) navrhuje posudzovať ako gramatikalizované vidové opozície aj tzv. fázové opozície typu začiatok procesu – proces (*уентатъ* – *зауентатъ*), proces – ukončenie procesu (*уентатъ* – *проуентатъ*), mnohoaktový proces – jeden akt (*уентатъ* – *уеннуть*), proces – delimitácia procesu (*уентатъ* – *поуентатъ*).

V kognitívnej lingvistike tento koncept vidového hniezda rozpracúva americká slavistka L. A. Jandová (Janda, 2008), ktorá pomocou konceptuálnych metafor opisuje „aspektové derivačné vzorce ruského slovesa“ a vyčleňuje v nich niekoľko perfektívnych opozícií voči imperfektívnemu procesu/činnosti: 1. prirodzené perfektívum (*писать/написать*, *делать/сделать*); 2. špecializované perfektívum (typ de-

¹⁸ Ak v opozícii „dokonavosť – nedokonavosť“ nefiguruje „určené sloveso“, ale perfektívum s „čisto vidovou príponou“, vzniká trojčlenná paradigma: *robievat'* (+ opak., – dok.), *robiť* (– opak., – dok.), *urobiť* (– opak., + dok.) (Pauliny, 1981, s. 166).

rivátu so sekundárnym imperfektívom typu *писать* → *переписать/переписывать*, *писать* → *списать/списывать*); 3. komplexné perfektívum (typ akciarsartového derivátu základového slovesa majúci vo význame časové limity: inchoatívum/ingresívum – *заходить* [začať chodiť], *заскрипеть* [začať škripať], delimitatívum – *поскрипеть* [krátky čas škripať]), perduratívum – *продремать* [predriemať], definitívum – *отгреметь* [prestáť hrmieť]) a 4. jednorazové perfektívum (*скрипнуть* [škripnúť]). Perfektívum vo všeobecnosti vysvetľuje autorka pomocou metafory – „diskrétny pevný objekt“ – a kladie ho do opozície voči súvzťažnému imperfektívu, ktoré predstavuje „tekutú látku“ niekam tečúcu alebo sa pohybujúcu v nádrži. Rozdiel medzi špecializovanými a komplexnými perfektívami vysvetľuje vlastnosťou imperfektíva (completeness – „ukončovateľnosť“, „schopnosť ukončenia/ukončenia sa“), ktorá v podstate vyjadruje to, čo koncepty telickosť alebo terminatívnosť. Prítomnosť a neprítomnosť tejto vlastnosti vyjadruje metaforický protiklad „cestovať na miesto určenia vs. pohybovať sa“. Pokiaľ význam imperfektíva smeruje k nejakému završeniu, k cieľu, potom sa k nemu vytvárajú prirodzené a špecializované perfektíva (*сестра пишет статью – сестра написала статью; брат идет до магазина – брат пришел до магазина*). Pokiaľ význam imperfektíva opisuje dej, ktorý nesmeruje k završeniu, potom sa k takému imperfektívu tvoria komplexné a jednorazové perfektíva. Perfektivizácia v podobe jednorazového deja sa pripodobňuje vydeleniu jedného zrnka (granuly) zo zrnitej substancie. Také imperfektívum má vlastnosť „zrnatosť“. Pokiaľ sa k imperfektívu perfektívne semelfaktíva nevytvárajú, tak jeho podstatu vyjadruje konceptuálna metafora „tekutosť“. Vzhľadom na to, že v oblasti spôsobov deja sú slovanské jazyky veľmi diferencované, nie je možné aplikovať tento lingvotaktický zaujímavý model na slovenčinu bez závažných modifikácií. Súbor spôsobov slovesného deja zahrnutý medzi komplexné perfektíva sa v slovenčine realizuje do značnej miery odlišne (o čom svedčia viacsovné slovenské ekvivalenty ruských slovies).

V našej koncepcii aspektovej korelácie sa hovorí o vytváraní perfektívnych náprotivkov ako o výsledku prirodzenej diskretizácie deja. Táto diskretizácia sa uskutocňuje nielen ako prirodzená kulminácia (hranica) deja v podobe výsledku, ale aj ako ucelený výskyt deja v prirodzenom „kvante“, teda ako výsledok typickej, normálnej realizácie deja. V tomto zmysle akceptujeme konceptuálnu metaforu opisujúcu (každé) perfektívum ako diskrétny a pevný objekt. Na druhej strane zdôrazňujeme, že v prípade prirodzených perfektív musí ich význam vyjadrovať dej ako „diskrétnu veličinu“, ktorej ohraničenie má inherentný charakter. Perfektíva nekorelované s primárnymi imperfektívami (motivátmi) sú výsledkom inej diskretizácie. Prirodzené perfektíva pre nás predstavujú aj semelfaktíva (slovotvorne príznakové momentatíva) a kvantované dekurzíva (nevnímame ich ako podtyp „začínacích“ slovies). V tomto zmysle sa nám delenie perfektív prakticky rozpadá na dve skupiny: na prirodzené a špecializované. Z hľadiska slovenčiny má podľa nás istú explanačnú silu len takáto modifikovaná schéma.

4. PROBLÉM FORMÁLNEJ PREZENTÁCIE VIDOVEJ DVOJICE

Ide o problém nazerania na vidovú dvojicu ako na formy jednej lexémy v protiklade k nazeraniu na členy vidovej dvojice ako na samostatné lexémy, ktorých sekundárny člen je vo vzťahu k primárnemu členu (motivantu) jeho derivátom (motivátom). Prvý prístup, hovoriaci o vidovej dvojici ako o formách slova, zdôrazňuje predovšetkým lexikálno-sémantickú totožnosť členov dvojice a usiluje sa v derivačných výrazových prostriedkoch tejto morfolologickej kategórie vidieť rovnocennú alternatívu k čisto morfologickým prostriedkom iných kategórií (Bondarko, 1976, s. 99 – 110).¹⁹ Druhý prístup považuje lexikálno-sémantickú totožnosť členov vidovej dvojice za nedostatočný argument a podčiarkuje štruktúrno-gramatické kritériá, teda absenciu špecifického formálneho výrazu gramém.²⁰ Videli sme, že jeden aj druhý názor sa opiera o rad závažných dôvodov, na ktorých buduje svoju argumentačnú bázu.

Pokúsime sa domyslieť dôsledky chápania členov vidovej dvojice ako vidových (aspektových) foriem. Tí, ktorí tento názor zastávajú, vychádzajú z predpokladu, že špecifický charakter kategórie vidu, silno viazanej na lexikálny význam, umožňuje pochopiť fakt, že výrazové prostriedky tejto kategórie nie sú úplne štandardné, ale sú tiež špecifické. S vedomím tejto osobitosti pristupujú k postulovaniu nie celkom uzavretého inventára výrazových prostriedkov kategórie vidu. M. Sokolová (2009b) sa usilovala ukázať, že základnou funkciou verbálneho aspektu je kompletizácia verbálnych foriem vo vidových koreláciách (pomocou aspektu sa znásobujú časové a modálne formy). Je to impulz pre vidotvorbu, ktorá využíva redukovaný a gramatikalizovaný inventár afixov. Na rovine gramatických tvarov, keď sa pracuje s komplexnou modálno-temporálno-aspektovou paradigmou zahŕňajúcou tvary obidvoch vidových foriem, vzniká otázka, aký status má takáto komplexná entita na úrovni lexémy. Veď ide o objekt, ktorý má dva neurčitky, teda dva základné tvary (lemy) patriace k rozdielnym konjugačným typom, a ťažko si predstaviť, že by sme formulovali vzťah tvaru a lemy – „*dopisovať*“ je nedokonavý tvar slovesa *dopísať*“ – v tom istom zmysle, ako hovoríme – „*vodu* je akuzatív substantíva *voda*“. Morfológická rovina teda veľmi nepodporuje tvarotvorný pohľad na vidovo usúvzťažnené jednotky. Niektoré prístupy, ktoré považujú korelované slovesá za tvary, sa vyrovnali s otázkou základného tvaru tak, že za lemu považujú ten člen dvojice, ktorý je primárny z hľadiska vidotvorby (Kopečný, 1962, s. 6; Tichonov, 1964, s. 52; Bondarko,

¹⁹ Pri tomto chápaní ide skôr o analógiu vidovej dvojice a paradigmy tvarov v rámci ohýbacej kategórie. F. Kopečný (1962, s. 6 – 7), opierajúc sa o V. Mathesia, pripodobňuje gramatickú podstatu vidovej dvojice (chápanej autorom tvarotvorne) plurálu substantív, lebo vid podľa autora aspektovo modifikuje význam slovesa, podobne ako plurál aspektovo modifikuje substantívum. Podobne uvažuje aj A. V. Bondarko (1976, s. 92, 108).

²⁰ V druhom prístupe (slovotvornom), ku ktorému sa jednoznačne hlásil Š. Peciar (1968), sa vzťah vidovo usúvzťažnených aj vidovo neusúvzťažnených slovies podobá na vzťah v rámci klasifikačnej kategórie, akou je napríklad rod substantív.

1976, s. 107 – 108). Podobný prístup uplatňujú predstavitelia regensburskej aspektologickej školy, ktorí primárne sloveso nazývajú lexémou a výsledok vidotvorby „sekundárnou vidovou formou“ (podľa Sokolová, 2001). Primárnosť/sekundárnosť vidovej formy hrá veľkú úlohu pri frekventovanosti danej formy v textoch. Primárne formy sú frekventovanejšie (Sokolová, 2009c).

Ak na morfolologickej rovine uvažujeme o reprezentačnej podobe lexémy pre 24 gramém a nechceme ako kritérium použiť primárnosť slovesa, môžeme skonštruovať aj „hyperlemu“ typu *hodiť/hádzať*. Istú oporu pre konštituovanie „morfolologickej hyperlemy“ možno hľadať v skutočnosti, že stupeň abstrakcie je pri vidotvorbe oveľa vyšší ako pri slovotvorbe. Na druhej strane vid nie je natoľko abstraktná kategória ako „ohýbacie“ gramatické kategórie (napr. pád), ktoré sú akoby oddelené od konkrétnych lexém a predstavujú „technickú nadstavbu“ nad lexikálnym významom slúžiacu potrebám syntaxe. Podobné problémy sa vynárajú pri riešení vzťahu lemy a tvaru v prípade lexikálno-gramatickej kategórie stupňovania adjektív a adverbii.

Kým uvažovanie na abstraktnejšej morfolologickej rovine, keď hľadáme lemu pre komplementárny komplex 24 slovesných gramém, nás môže viesť ku konštruovaniu abstraktnej entity hyperlemy, inak sa javí situácia na lexikálnej rovine. Tu sa treba predovšetkým vyrovnáť s faktom, že korelačný vzťah vidových dvojíc nezahŕňa všetky významy dokonavého a súvzťažného nedokonavého slovesa. Je potrebné konštatovať, že **vidové korelácie** sa pri polysémických slovesách nevytvárajú na úrovni lexémy, ale **na úrovni lexii** – samostatných lexikalizovaných významov slovesa (Sokolová, 2001, s. 102; o lexii porov. Filipec – Čermák, 1985, s. 29 a Jarošová, 1992). Niekedy ide až o **úroveň kontextových lexii**²¹, napr. v prípade dvoch dokonavých náprotivkov k nedokonavej forme *čistiť* [lexia ‚zbavovať nečistoty‘]: *Najprv si nohy, priehlavok aj medziprstie dôkladne očistíte kefkou a mydlom, následne oplachujete teplou vodou.*²² *Bezprostredne po každom jedle by ste si mali ústa vypláchnuť, alebo zuby jednoducho vyčistiť kvalitnou zubnou kefkou.*; *Nechty je vhodné si vyčistiť špeciálnou kefkou.* Vidovú súvzťažnosť foriem môžeme overiť aj na umelých vetách, pripomínajúcich Danešov test: *Pedikérka mu kefkou čistí medzi prstie a keď ho očistí a vysuší, nanesie naň zásyp.*; *Ak si čistil zuby kefkou aj dentálnou niťou, tak si ich určite vyčistil kvalitne.*

Ak sa na vec pozrieme zo strany dvojice *očistiť* – *očisťovať*, tak tam funguje sekundárne imperfektívum ako vidový náprotivok len vo význame morálnej, du-

²¹ Josef Filipec nazýva exemplár lexémy v texte alosexu. Ide o empirickú úroveň použitia lexémy. Prvá abstrakčná úroveň opisu je lexéma-kontextový typ (v našej terminológii kontextová lexia). Lexia, resp. monosémická lexéma, je druhá abstrakčná úroveň. Tretou abstrakčnou úrovňou opisu je polysémická lexéma obsahujúca súbor monosémických lexii. Autor ju nazýva lexéma-typ alebo hyperlexéma (Filipec – Čermák, 1985, s. 29).

Ak lexia (monosémická jednotka, spravidla v podobe lexikograficky vyčleneného významu) nie je abstrakciou pre súhrn kontextových lexii, významových odtienkov s (možnými) odlišnými vidovými náprotivkami, tak môže byť zhodná s kontextovou lexiou.

²² Tento aj ďalšie príklady s perfektívom sú zo Slovenského národného korpusu.

chovnej očisty: *hudba človeka očisťuje*; v ostatných konkrétnych lexiách perfektíva *očistiť* funguje len nedokonavý náprotivok *čistiť*. V spojení *očistiť svoje meno* (,vyvrátiť vznesené obvinenia‘) vystupuje lexia, pri ktorej nemôžeme o vidovej korelácii uvažovať – ide o perfektívum tantum.

Ak sa pozrieme na lexikologický, resp. lexikografický opis týchto skutočností v podobe polysémickej lexémy, tak najpriateľnejšou formou reprezentácie je samostatné lexikografické spracovanie obidvoch členov vidovej dvojice. Ťažko tu niečo k niečomu priradovať čisto odkazovým spôsobom, lebo nejestvuje jedno-jednoznačná súvzťažnosť nedokonavých a dokonavých lexií a aj v rámci súvzťažných lexií (paralelných „číslovaných významov“) existujú kontextové lexie, ktoré nie sú vidovo korelované. Pre všetky kontextové lexie by nebolo účelné vytvárať osobitné „číslované významy“, jednako treba priznať, že absencia takejto korelácie by mala byť pre lexikografov dôvodom na zamyslenie, či už nejde o dostatočne lexikalizovaný význam typu imperfektívum/perfektívum tantum. Na druhej strane pri každom slovesnom hesle, ktoré má vidový náprotivok, resp. vidové náprotivky, treba príslušné náprotivky odkazovo uviesť a súčasne ich spracovať v samostatných heslách. Je jasné, že lexéma je lexikologická abstrakcia, resp. lexikografický konštrukt, pri ktorom vidovo usúvzťažnené lexémy vystupujú s vlastným súborom gramatických tvarov a takisto s vlastným súborom lexií, ktoré nemusia byť paralelné. Skutočná vidová korelácia funguje na úrovni nižšej, ako je tento konštrukt (pri jednovýznamových lexémach obidve úrovne splývajú). Lexikologické hľadisko nám teda ponúka dve stratodeskriptívne podmienené riešenia. Na rovine polysémickej lexémy (Filipcovej hyperlexémy) sa nemôže o aspektovo usúvzťažnenom dokonavom a nedokonavom slovese uvažovať ako o tvaroch jednej lexikálnej jednotky. Ťažko by sme konštruovali nejakú „superlexému“ zloženú z dvoch hyperlexém, ak hyperlexémy ako celok často nespĺňajú podmienky významovej totožnosti, podmienku úplne paralelnej štruktúry významov. Abstrakčná rovina lexémy (najčastejšie polysémickej hyperlexémy) teda podporuje chápanie vidovo korelovaných foriem ako dvoch slovies, nie ako dvoch tvarov.

Na rovine monosémickej lexie (kontextová lexia = lexia) môžeme uvažovať o sémanticky totožných korelovaných formách ako o tvaroch jednej lexémy. Problém základného tvaru, teda reprezentanta lexie, môžeme riešiť tak, že za lemu určíme primárne sloveso, alebo si vytvoríme konštrukt v podobe „hyperlexie“, ktorý bude mať zápis *čistiť³/očistiť³* (index označuje očíslovanie lexie v referenčnom zdroji). Odlišné riešenia na úrovni lexémy a na úrovni (kontextovej) lexie evokujú myšlienku, že prvé z nich je ovplyvnené pragmatickou skutočnosťou – podobou lexikografického zachytenia slovies. Nazdávame sa, že nejde len o fascináciu slovníkom, o diktát abecedy (umiestnenie napr. lexém *čistiť*, *očistiť* a *vyčistiť*), ale o riešenie vyvolané rovinou abstrakcie, na ktorej sa daný jav skúma. Tak ako si vieme na morfolologickej rovine predstaviť hyperlemu ako komplexný opis nedokonavej a dokonavej podoby slovesa ilustrujúci súčinnosť troch slovesných kategórií – vidu, spôsobu a času –, tak nemáme vážne námietky ani proti tradičnému opisu nedokonavého

a dokonavého slovesa ako samostatných lexém. Všetko závisí od zamerania a účelu zvolenej koncepcie (či je súčasťou vedeckého, počítačovo alebo didakticky zameraného opisu). Napokon aj opis slovnej zásoby závisí do značnej miery od typu slovníka. Hyperlema by mohla byť konštruktom fungujúcim len v niektorých špecificky zameraných opisoch. „Skrytými“ hyperlemami sú vlastne obojvidové slovesá.

Postulovanie dvoch rovín abstrakcie, ktoré ponúkajú iný spôsob opisu vidovej korelácie, nie je celkom ojedinelé už preto, že ide o pokusy vyrovnať sa s dvojakým, teda lexikálnym aj gramatickým, charakterom danej kategórie. Istý precedens pre stratifikačne rozdielne riešenie vidíme v štúdií J. Panevovej a P. Sgalla *Vid v explicitním popisu jazyka* (1972). Autori pri syntaktickej analýze pracujú s dvoma rovinami – s nižšou, obsahujúcou pomenované členy morfológických kategórií, a vyššou (tektoqramatickou), obsahujúcou syntakticky relevantné významy. Na vidové dvojice nazerajú striedavo optikou obidvoch rovín: „z hľadiska vyšších rovín pokládáme ve vidové dvojici rozdiel vidu za gramatický rys slovesného lexému, t.j. jeho gramatický význam, ktorý označujeme jako průběhovitost, komplexnost a rezultativnost, kdežto z hľadiska nižších rovín pokládáme členy vidové dvojice za dvě různá slovesa s vlastním souborem tvarů“ (ibid., s. 299). Samozrejme, nejde o priamu paralelu k nami predstavenému riešeniu chápanému ako diskusný námet. Ide skôr o metódičku dvojakeho videnia a opisu.

Videli sme, že určitý odpor k chápaniu vidovej dvojice ako dvoch tvarov kladie na morfológickej rovine existencia dvoch neurčitkov a dvoch konjugácií a na lexikálnej rovine lexikologicko-lexikografická abstrakcia v podobe polysémickej lexémy. Kým silná zviazanosť kategórie vidu s kategóriou spôsobu a času nám na morfológickej rovine umožňuje uvažovať o abstraktnejšej jednotke v podobe „**morfológickej hyperlemy**“ *hodiť/hádzať*²³, tak dve polysémické hyperlexémy nám neumožňujú vytvoriť hyperlema na lexematickej rovine.

Na úrovni jednotiek, ktoré nie sú produktom vyššej abstrakcie, ale naopak, majú bližšie k reálnemu výskytu v texte (úroveň kontextovej lexie), sa vid naozaj javí ako gramatická črta jednej slovesnej jednotky a môžeme hovoriť o „**hyperlexii**“ *čistiť³/očistiť³*. V texte sa silne prejavuje aj centrálnosť a marginálnosť určitých temporálnych tvarov vo vzťahu k určitému vidu.

Pre lexikografický opis, ktorý je abstrakciou na lexematickej rovine, je vý-

²³ Na morfológickej rovine sa môžeme sústrediť viacej na formu slova a súbor jeho gramatických významov daných slovnodruhovým určením, teda abstrahovať od toho, že takto morfológicky chápané slovo je súčasne výrazovým náprotivkom významového komplexu (súboru semém). Tu je jasné, že ak je sloveso nedokonavé, potom sú nedokonavé všetky jeho významy, hoci nie všetky jeho významy majú svoj vidový náprotivok. Takže, ak na základe analýzy na úrovni textu konštatujeme, že dve slovesá možno aspektovo usúvzťazniť aspoň na úrovni dvoch významovo totožných lexíí (nedokonavej a dokonavej), potom bez ohľadu na absenciu striktného významového paralelizmu v dvoch slovesných lexémach ako celku môžeme s nimi na morfológickej rovine pracovať ako s aspektovo usúvzťazenými slovesami. Takže na morfológickej rovine usúvzťazňujeme dve jednotky z hľadiska ich gramatických, a nie lexikálnych významov.

hodnejšie rátať s dvoma usúvzťahnenými jednotkami bez ohľadu na to, či jeden z členov vidovej dvojice (derivačne sekundárna forma) je výsledkom imperfektivizácie alebo perfektivizácie²⁴ (pokiaľ perfektivizáciu daná koncepcia slovníka pripúšťa). Toto odporúčanie je do istej miery v rozpore so súčasnou lexikografickou praxou. Vidové dvojice sú predstavené ako dve formy a bez ohľadu na smer odvodzovania sa spracúva len tzv. bezpríznamová, teda nedokonavá podoba (akademický slovník ruského jazyka v 17 dieloch) a dokonavá podoba je spracovaná formou odkazu, ktorý obsahuje aj lexie chýbajúce v nedokonavom náprotivku; vidové dvojice sú prezentované ako formy, ale spracúva sa derivačne primárna podoba (akademický slovník ruského jazyka v štyroch dieloch); vidové dvojice sú prezentované ako dve osobitné slová, pričom derivačne primárna podoba sa spracúva a sekundárna podoba je k nej prilniezdovaná ako motivant (KSSJ). Pre iné, nelexikografické opisy sa ako efektívnejšia môže javiť optika dvoch foriem jedného slova, napr. v oblasti sémantickej taxonómie slovies (Daneš – Hlavsa a kol., 1981; typologicky zamerané analýzy porov. Tatevosov, 2005 a Plungian, 2011) alebo v morfológických opisoch slovenčiny ako cudzieho jazyka (Ohnheiser – Sokolová et al., 2006). Vid je základná morfológická charakteristika slovesa, ale vidová korelácia vzniká a prejavuje sa na rovine typového kontextu. Z hľadiska opisu ide o najnižšiu abstrakčnú rovinu.

5. ZÁVERY

Na základe analýzy základných teoretických prístupov a lexikografických opisov vidovej korelácie sme urobili nasledujúce závery, ktoré ponúkame ako teoretickú platformu na spracovanie vidových dvojíc v *Slovníku súčasného slovenského jazyka*:

1. Vid v slovenčine je **lexikálno-gramatická kategória**. Tento status pripisujeme vidu v prvom rade preto, že možnosť utvorenia vidového náprotivku a typ vidovej korelácie celkom závisí od lexikálno-sémantického významu primárnej formy. Analýza vidových dvojíc v slovníkoch ukazuje, že rovnaké sémantické typy vidovej korelácie sa vyskytujú ako v dvojiciach, ktoré sú výsledkom imperfektivizujúcej sufixácie, tak v dvojiciach, ktoré sú výsledkom prefixálnej vidotvorby.

2. Všeobecný význam dokonavého vidu chápeme v súhlase s tradíciou (E. Pauliny) aj s výsledkami novších výskumov (N. Nübler)) ako **ohraničené trvanie deja**. Význam nedokonavej gramémy je k svojmu dokonavému náprotivku vo vzťahu ekvipolentnej opozície.

²⁴ Aleksandr N. Tichonov (1964) poukázal na to, že významová paralelnosť lexii oboch členov dvojice je o niečo nižšia v prípade, ak je dvojica výsledkom perfektivizácie základového slovesa (*písať* – *napísať*), ale úplná významová paralelnosť nie je príznačná ani pre výsledky imperfektivizácie (*očistiť* – *očisťovať*) a rozdiel v percentách predstavujúcich absenciu významovej paralelnosti v oboch aspektuálnych typoch nie je výrazný.

4. Koncepcie pokladajúce sufixáciu a prefixáciu za rovnocenné prostriedky sa navzájom odlišujú tým, ktoré sémantické typy vidových opozícií uznávajú za vidové dvojice. Východiskom hľadania slovies vhodných na vidovú transformáciu sú sémantické taxonómie slovies (J. Maslov, Z. Vendler, F. Daneš) odrážajúce spôsob ohraničenia slovesného deja (tzv. akcionálne triedy). Rozsah uznaných vidových dvojíc v slovenčine sa pohybuje v rozmedzí štyroch tried, označených ako a) – d), pričom v poslednej triede už nejde o len o vidové dvojice, ale o nadpárové korelácie:

b) Dej perfektíva predstavuje **momentovú mutáciu** – okamžité objavenie sa deja má trvajúce dôsledky a značí nástup novej situácie: *nájsť*, *stratiť*, *stretnúť*, *navštíviť*, *kopnúť*, *drgnúť*, *bodnúť*. Dej imperfektíva má obyčajne význam nepravidelnej alebo periodickej iterácie dejových aktov vyjadrených perfektívom: *nachádzať*, *strácať*, *stretávať*, *navštevovať*, *kopať*, *drgať*, *bodať*.

d) Vidová dvojica je súčasťou **vidovo-slovtvorného hniezda**, kde môže, ale nemusí mať osobitné postavenie: *skočiť – skákať – skákavať*; *robiť – urobiť//robiť – robiavať*; *hodiť – prehodiť – prehadzovať – poprehadzovať*; *písať – napísať//písať – prepísať, odpísať*.

39

6. Pri formálnej prezentácii členov vidových párov uplatňujeme **stratodeskriptívny prístup** – status jednotky závisí od stupňa abstrakcie, na ktorom sa jednotka opisuje.

Na úrovni slovesnej **lexie (kontextovej lexie)**, teda monosémického slovesa v typovom kontexte, chápeme dokonavú a nedokonavú formu (usúvzťažnené na základe rovnakého lexikálno-sémantického významu) ako dva tvary jednej lexikálnej jednotky. V úlohe lemy reprezentujúcej túto lexikálnu jednotku môže vystupovať a) „**hyperlexia**“ typu *dat^a/dávať^a*, kde horný index označuje konkrétny význam vybraný z určitého polysémického komplexu, b) **derivačne primárna forma**, teda perfektívum *dat^a*.

Na úrovni **lexémy ako konštrukt**, ktorý reprezentuje všetky lexie a morfologické tvary, musíme hovoriť o dvoch jednotkách, pretože konštrukt z dvoch lexém („hyperlema“ použiteľná napr. v didakticky zameraných morfologických opisoch) nespĺňa podmienku významovej totožnosti (významy nedokonavej a dokonavej polysémickej lexémy sa spravidla prekrývajú len čiastočne). S týmto musí rátať aj lexikografický opis a podľa možnosti sa vyhnúť hniezdovaniu na základe stanovenia jednej „slovníkovej“ lemy pre dve slovesá spojené čiastočnou aspektovou koreláciou. Medzi obidvoma úplne spracovanými slovesnými lexémami treba uplatniť vzájomné odkazovanie vyjadrujúce usúvzťažnenosť na úrovni lexíí.

Bibliografia

Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009. 272 s. Elektronická publikácia. Dostupná na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>.

BONDARKO, Aleksandr Vladimirovič: Vid i vremia russkogo glagola (značenie i upotreblenie). Moskva: Prosveščenie 1971. 239 s.

BONDARKO, Aleksandr Vladimirovič: Teorija morfologičeskich kategorij. Leningrad: Nauka 1976. 256 s.

BONDARKO, Aleksandr Vladimirovič: Principy funkcional'noj grammatiki i voprosy aspektologii. Leningrad: Nauka 1983. 208 s.

BUZÁSSYOVÁ, Klára – JAROŠOVÁ, Alexandra (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.

DANEŠ, František: Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. In: Slovo a slovesnost, 1971, roč. 32, č. 3, s. 193 – 207.

DANEŠ, František: Věta a text. Praha: Academia 1985. 236 s.

DANEŠ, František: Dvourovinná valenční syntax (DVS). In: Encyklopedický slovník češtiny. Eds: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 118 – 120.

DANEŠ, František – HLAVSA, Zdeněk a kol. Větné vzorce v češtině. Praha: Academia 1981. 276 s.

DOČEKAL, Mojmir. Compositionality of Czech Aspect. In: Slavica, 2008, roč. 77, č. 1 – 3, s. 55 – 61.

FILIP, Hana: Lexical Aspect. In: The Oxford Handbook of Tense and Aspect. Ed.: Robert I. Binnick. Oxford University Press USA: 2012, s. 721 – 751. Dostupné na: <http://user.phil-fak.uni-duesseldorf.de/~filip/Filip.Lexical%20Aspect.OUP.pdf>

- FILIPEC, Josef – ČERMÁK, František: Česká lexikologie. 1. vyd. Praha: Academia 1985. 284 s.
- GAREY, Howard B.: Verbal Aspect in French. In: *Language*, 1957, roč. 33, č. 2, s. 91 – 110. Dostupné na: <http://user.phil-fak.uni-duesseldorf.de/~filip/Garey.1957.pdf>
- GORBOVA, Jelena Viktorovna: Vidovaja parnosť russkogo glagola: problemy i rešenija. In: *Voprosy jazykoznanija*, 2011, č. 4, s. 20 – 45.
- HIRSCHOVÁ, Milada: Slovesný vid a tzv. performativost. In: *Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej*. Eds.: M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 155 – 161.
- ISAČENKO, Aleksandr Vasilievič: Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija. Časť vtoraja. (Gramatická stavba ruštiny v porovnaní so slovenčinou. Morfológia. Časť druhá.) Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960a. 576 s.
- ISAČENKO, Aleksandr Vasilievič: Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. In: *Slovo a slovesnost*, 1960b, roč. 21, č. 1, s. 9 – 16.
- IVANOVÁ, Martina: Valencia statických slovies. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006. 273 s.
- JANDA, Laura Alexis: Semantic Motivations for Aspectual Clusters of Russian Verbs. In: Ch. Y. Bethin (ed.), *American Contributions to the 14th International Congress of Slavists, Ohrid, September 2008. Vol. 1: Linguistics*. Bloomington: Slavica Publishers 2008, s. 181–196.
- JANOČKOVÁ, Nicol: Slovtvorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine. (K štatútu slovesného vidu v slovenčine.) In: *Slovenská reč*, 2004, roč. 69, č. 2, s. 65 – 84.
- JANOČKOVÁ, Nicol: Verbálny aspekt a motivačné možnosti slovesa (na príklade slovesných podstatných mien). In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009, s. 111 – 142. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanoval/index.html>.
- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Spájateľnosť slov a jej odraz v slovníku. In: *Jazykovedný časopis*, 1992, roč. 43, č. 2, s. 116 – 126.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém rozsahu vidovej korelácie: zisťovanie možností za hranicami imperfektivizácie a mutácie, 2013 (v tlači).
- JAROŠOVÁ, Alexandra – SOKOLOVÁ, Miloslava: Existencia a funkcia vidových trojíc v slovenčine, 2013 (v tlači).
- KAČALA, Ján: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava: Veda 1989. 252 s.
- KAČALA, Ján: Systém jazykových kategórií. Bratislava: Univerzita Komenského 2006. 156 s.
- KARCEVSKIJ, Sergej Osipovič: Systéme du verbe russe. Essai de linguistique synchronique. Prague 1927. Citované podľa prekladu Sistema russkogo glagola. In: *Voprosy glagol'nogo vida*. Red. J. S. Maslov. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1962, s. 218 – 230.
- KOMÁREK, Miroslav: Prefixace a slovesný vid. (K prefixům prostě vidovým a subsumpci.) In: *Slovo a slovesnost*, 1984, roč. 45, č. 4, s. 257 – 267.
- KOMÁREK, Miroslav: Místo okamžitých sloves v soustavě českého slovesného vidu. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Philologica* 56, 1989, s. 103 – 108. Citované podľa: KOMÁREK, Miroslav: Příspěvky k české morfologii. Olomouc: Periplum 2006, s. 204 – 209.
- KOPEČNÝ, František: Dvě nové práce o prostě vidových předponách v češtině. In: *Slovo a slovesnost*, 1956, roč. 17, č. 1, s. 28 – 35.
- KOPEČNÝ, František: Slovesný vid v češtině. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 144 s.
- KOSCHMIEDER, Erwin: Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Próba syntezy. Rozprawy i materiały wydziału I Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie, t. V, z. 2, Wilno 1934. Citované podľa prekladu Očerki nauki o vidach pol'skogo glagola. Opyt sinteza. In: *Voprosy glagol'nogo vida*. Red. J. S. Maslov. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1962, s. 105 – 167.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 1. vyd. Bratislava: Veda 1987. 944 s.

Lexikografický kolektív ÚJČ ČSAV (Praha): Slovník slovenského jazyka z hlediska současné lexicografické teorie a praxe. In: Slovenská reč, 1966, roč. 31, č. 1, s. 20 – 36.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Vid i leksičeskoje značenie v sovremennom ruskom literaturnom jazyke. In: Izvestija Akademii nauk SSSR, otdelenije literatury i jazyka, 1948, tom VII, № 4, s. 303 – 316.

MASLOV, Jurij Sergejevič: (rec.) Antonín Dostál. Studie o vidovém systému v staroslověnině. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1954. 681 s. In: Voprosy jazykoznanija, 1956, № 3, s. 116 – 124.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Roľ tak nazývanej perfektivácii i imperfektivácii v processe vznikovenija slavianskogo glagol'nogo vida. Doklad na Meždunarodnom sjezde slavistov. Moskva 1 – 10 sen'abria 1958. Moskva: Akademia nauk SSSR 1958. Otdel'nyj otisk. 39 s.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Voprosy glagol'nogo vida v sovremennom zarubežnom jazykoznanii. In: Voprosy glagol'nogo vida. Red. J. S. Maslov. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1962, s. 7 – 32.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Morfologija glagol'nogo vida v sovremennom bolgarskom jazyke. Moskva – Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1963. 182 s.

MASLOV, Jurij Sergejevič : Zametki o vidovoj defektivnosti (preimuščestvenno v ruskom i bolgarskom jazykach). In: Slavianskaja filologija. Red. B. A. Larin – G. I. Safronov. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta 1964, s. 82 – 94.

MASLOV, Jurij Sergejevič: Očerki po aspektologii. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta 1984. 263 s.

MEHLIG, Hans Robert: Gomogennoť i geterogennoť v prostranstve i vremeni: o kategorii glagol'nogo vida v ruskom jazyke. In: Revue des études slaves, 1994, roč. 66, fascicule 3, s. 585 – 606. Dostupné na: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/slave_0080_2557_1994_num_66_3_6207

Mluvnice češtiny. [2]. Tvarosloví. Red. M. Komárek – J. Kořenský – J. Petr – J. Veselková. Praha: Academia 1986. 536 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966, s. 409 – 428.

NĚMEC, Igor: Iterativnost a vid. In: Slovo a slovesnost, 1958, roč. 19, č. 3, s. 189 – 200.

NÜBLER, Norbert: Vid (vid slovesný, aspekt). In: Encyklopedický slovník češtiny. Eds.: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002a, s. 527 – 531.

NÜBLER, Norbert: Způsob slovesného děje (aktionsart). In: Encyklopedický slovník češtiny. Eds.: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002b, s. 567 – 569.

OHNEISER, Ingeborg – SOKOLOVÁ, Miloslava et al.: Grundlagen der slowakischen Grammatik mit Texten und Übungen. Ein Kompendium für Sprachkurse und zum Selbststudium / Základy slovenskej gramatiky s textami a cvičeniami. Kompendium určené jazykovým kurzom a na samostatné štúdium. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2006. 384 s.

PADUČEVA, Jelena Viktorovna: Lexičeskaja aspektual'noť i klassifikacija predikatov po Maslovu – Vendleru. In: Voprosy jazykoznanija, 2009, č. 6, s. 3 – 21. Dostupné na: http://lexicograph.ruslang.ru/TextPdf2/Maslov_Vendler_final.pdf

PANEVOVÁ, Jarmila – SGALL, Petr: Slovesný vid v explicitním popisu jazyka. In: Slovo a slovesnost, 1972, roč. 32, č. 4, s. 294 – 303.

PAULINY, Eugen: Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-syntaktická. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1943. 112 s.

PAULINY, Eugen: Problémy slovesnej rekcije. In: K historickosrovnávacímu štúdiu slovanských jazyků. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1958, s. 39 – 44.

PAULINY, Eugen: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.

PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické vydavateľstvo 1968, s. 249 – 252.

PECIAR, Štefan (ed.): Slovník slovenského jazyka I. – V. diel. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1965.

PECIAR, Štefan: K problému čisto vidových predpôň. In: Jazykovedný časopis, 1968a, roč. 19, č. 1 – 2, s. 216 – 230.

PECIAR, Štefan: Neproduktívne a nepravidelné vidové alternácie v slovenčine. In: Slovenská reč, 1968b, roč. 33, č. 3, s. 154 – 161.

PECIAR, Štefan: Základné črty vidového systému v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 7. Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a literatúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1978, s. 383 – 399.

PETRUCHINA, Jelena Vasilievna: Aspektualnyje kategorii glagola v ruskom jazyke v sopostavlenii s češským, slovackým, poľským i bolgarským jazykmi. Moskva: Knižnyj dom Librokom 2012. 2. vyd. 256 s.

PLUNGIAN, Vladimir Aleksandrovič: K voprosu ob akcionalnoj klassifikacii predikatov: akcionalno svjazannyje situacii. In: L. Scholze & B. Wiemer (Hrsg.). Von Zuständen, Dynamik and Veränderung bei Pygmäen und Giganten. Festschrift für Walter Breu zu seinem 60. Geburtstag. Bochum: Brockmeyer 2009, s. 57 – 74.

PLUNGIAN, Vladimir Aleksandrovič: Tipologičeskije aspekty slavianskoj aspektologii (nekotoryje dopolnenija k teme). In: Scando-Slavica, 2011, roč. 57, č. 2. Thematic Issue: The Russian Verb. s. 290 – 309.

POLDAUF, Ivan: Podíl mluvnické a slovníku na problematice slovesného vidu. In: Studie a práce linguistické 1. K šedesátým narozeninám akademika Bohuslava Havráňka. Praha: Nakladatelství ČSAV 1954a, s. 200 – 223.

POLDAUF, Ivan: Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině. In: Slovo a slovesnost, 1954b, roč. 15, č. 2, s. 49 – 65.

POLDAUF, Ivan: Ještě k „prostě vidovým předponám“ v češtině. In: Slovo a slovesnost, 1956, roč. 17, č. 3, s. 169 – 173.

SEKANINOVÁ, Ella: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava: Veda 1980. 199 s.

SEMIKOLENOVA, Jelena Ivanovna: Raznovidnosti vidovych koreľacij kak projavlenie grammatikalizacii kategorii vida russkogo glagola. In: Učennyye zapiski Tavričeskogo nacionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Serija Filologija, 2006, roč. 19 (58), č. 3, s. 152 – 156.

Slovenský národný korpus – verzia prim-6.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 2013. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk>

SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: Slovacontact 1995. 180 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Aspektológia v Regensburgu. In: Jazykovedný časopis, 2001, roč. 52, č. 2, s. 101 – 120.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Morfematika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Venované pamiatke Jána Horeckého. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Jazykovedný zborník 21 (AFPh UP 155/23). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006. s. 177 – 234.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Verbálny aspekt v slovenčine – bilancia doterajšieho výskumu. In: Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009a, s. 6 – 21. Elektronická publikácia. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Sémantika slovesa a aspektové formy. In: Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009b, s. 22 – 37. Elektronická publikácia. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Súčinnosť verbálnych kategórií pri aspektovo korelovaných verbách. In: Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine. Ed. M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009c, s. 68 – 95. Elektronická publikácia. Dostupné na: <http://www.publib.sk/el-pub2/FF/Ivanova1/index.html>.

SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfe-matický slovník slovenčiny. 1. vyd. Prešov: Náuka 1999, 531 s.

TATEVOSOV, Sergej Georgievič: Akcionalnosť: Tipologija i teorija. In: Voprosy jazykoznanija, 2005, č. 1, s. 108 – 141.

TATEVOSOV, Sergej Georgievič: Severing Perfectivity from the Verb. In: Scando-Slavica, 2011, roč. 57, č. 2. Thematic Issue: The Russian Verb, s. 216 – 244.

THELIN, Nils B.: K tipologii glagol'noj prefiksacii i jejo semantiki v slavjanskich jazykach. In: Revue des études slaves, 1984, roč. 56, č. 2. Grammaire et lexicque [online], s. 225 – 238. Dostupné na: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/slave_0080-2557_1984_num_56_2_5404

TICHONOV, Aleksandr Nikolajevič: Čistovidovye prístavki v sisteme ruskogo vidovogo formo-obrazovanija. In: Voprosy jazykoznanija, 1964, č. 1, s. 42 – 52.

VERKUYL, Hank J.: Aspectual Classes and Aspectual Composition. In: Linguistics and Philosophy 12, 1989, s. 39 – 94. Dostupné na: http://www.dbnl.org/tekst/verk007_aspe01_01/verk007aspe01_01_0001.php

Voprosy glagol'nogo vida. Red. J. S. Maslov. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoju literatury 1962. 439 s.

VENDLER, Zeno: Verbs and Times. In: Linguistics in Philosophy.

Ithaca, N.Y.: Cornell University Press 1967, s. 21–32. Dostupné na: <http://www.cs.brandeis.edu/~jamesp/classes/cs216-2009/readings2009/Vendler-LOT.pdf>

ASPECTUAL OPPOSITION AND ASPECTUAL CORRELATION IN SLOVAK

Summary

On the basis of an analysis of fundamental theoretical approaches and lexicographical descriptions of aspectual correlation we came to the following conclusions that we offer as a theoretical platform for the treatment of aspectual pairs in the *Slovník súčasného slovenského jazyka* [*Dictionary of Contemporary Slovak*].

1. Aspect in Slovak is a **lexico-grammatical category**, especially considering that the possibility for creating the correlated form, and the type of aspectual correlation, completely depends on the lexical meaning of the primary verb. An analysis of aspectual pairs in the dictionary shows that equal semantic types of aspectual correlation occur in pairs that are the result of imperfectivizing suffixation, as occur in pairs that are the result of prefixal aspect formation.

2. We define the general **meaning of the perfective aspect** as “bounded duration of action” (E. Pauliny, N. Nübler). The meaning of the imperfective is equipollent to the meaning of the perfective.

3. We conceive of **suffixal and prefixal aspect formation as equivalent**, although we recognize the fact that suffixal imperfectivization has the highest degree of expressive and grammatico-semantic unification.

4. Theoretical platforms that consider suffixation and prefixation as equivalent means of aspect formation can be distinguished from one another by how many **semantic types of aspectual oppositions they recognize as aspectual pairs**. The starting point in the search for verbs that can undergo aspectual transformation are semantic taxonomies of verbs (J. Maslov, Z. Vendler, F. Daneš) reflecting the manner of bounding the verbal action (so-called actional classes). We have established four working categories. The individual conceptualizations differ by the extent of their acceptance.

a) The action of the perfective represents gradual transition – gradual development of the action is bounded by the achievement of a result, which signals the beginning of a new state: *oblieť sa* [to get dressed], *uvariť* [to cook]; *pribrať* [to take on, gain (weight)], *zostarnúť* [to grow old] [all PERFECTIVE]. The imperfective has the meaning of the process of the action designated by the perfective, but can also have the meaning of common or habitual iteration: *obliekať sa* [to get dressed], *varíť* [to cook]; *priberáť* [to take on, gain (weight)], *starnúť* [to grow old] [all IMPERFECTIVE].

b) The action of the perfective represents momentaneous transition – the instantaneous appearance of the action has lasting consequences and signals the beginning of a new situation: *nájsť* [to find], *stratiť* [to lose], *stretnúť* [to meet], *navštíviť* [to visit]; *kopnúť* [to kick], *drgnúť* [to jolt], *bodnúť* [to pierce] [all PERFECTIVE]. The action of the imperfective has the prototypical meaning of irregular or periodic iteration of the act expressed by the perfective: *nachádzať* [to find], *strácať* [to lose], *stretáť* [to meet], *navštevovať* [to visit]; *kopať* [to kick], *drgať* [to jolt], *bodať* [to pierce] [all IMPERFECTIVE].

c) The action of the perfective represents a “portion”, or a **quantum of the action** – an integrated occurrence of the process inherently bounded by the manner of its realization (or its process): *zakašľať* [to cough], *potknúť sa* [to stumble], *zacenkať* [to jingle], *zaknísať sa* [to sway], *zabrechať* [to bark] [all PERFECTIVE]. The action of the imperfective (which is derivationally primary) has an atelic nature and expresses the meaning of interrupted/uninterrupted multiplication of the acts designated by the perfective – *kašľať* [to cough], *cenkať* [to jingle], *knísať sa* [to sway], *brechať* [to bark] [all IMPERFECTIVE], or it has the meaning of an unbroken, continual process – *radovať sa* [to rejoice], *pochybovať* [to doubt], *vidieť* [to see] [all IMPERFECTIVE].

d) An aspectual pair is a part of an aspectual word-formational cluster, where it may, but is not obliged to, have a particular position: *skočiť* – *skákať* – *skákať* [to jump PERFECTIVE – IMPERFECTIVE – FREQUENTATIVE IMPERFECTIVE; *robiť* – *urobiť* [to do IMPERFECTIVE – PERFECTIVE// IMPERFECTIVE – FREQUENTATIVE IMPERFECTIVE]; *hodiť* – *prehodiť* – *prehadzovať* – *poprehadzovať* [to toss PERFECTIVE – PERFECTIVE (to toss over) – SECONDARY IMPERFECTIVE – DISTRIBUTIVE PERFECTIVE (to toss all objects over successively, one after another)]; *písať* – *napísať* [to write IMPERFECTIVE – PERFECTIVE// IMPERFECTIVE – PERFECTIVE (to rewrite), PERFECTIVE (to write off)].

5. In our conceptualization we accept the first three semantic types of aspectual opposition, i.e., **gradual transition**, **momentaneous transition**, and **quantization of the process**. We consider all three types of perfective counterparts to be the result of inherent discretization of the action. This discretization materializes not only as the inherent culmination (border) of the action in the form of a result, but also as an integrated occurrence of the action in an inherent quantum, i.e., as the result of a typical, normal realization of the action.

6. Formal presentation of the members of aspectual pairs, or their status, depends on the degree of abstractness of the description.

On the level of contextual sense (= a word associated with one of its stereotypical collocational patterns; J. Filipce, P. Hanks) we understand a perfective and an imperfective verb as two forms of a single lexical unit. In the role of the lemma representing this lexical unit, a “hyper-sense” construct can be featured, of the type *dať^o/dávať^o* [to give PERFECTIVE/IMPERFECTIVE], where the superscript designates a concrete meaning chosen from a specific polysemous complex.

On the level of the lexeme as a construct that represents all single senses and morphological forms, we must speak of two lexical units, since this type of construct does not fulfill the condition of sameness of meaning (the meanings of the imperfective and perfective polysemous lexemes as a rule only partially overlap). The lexicographical description also must anticipate this and, as possible, avoid clustering based on establishing one “dictionary” lemma for two verbs connected by a partial aspectual correlation. It is necessary to apply cross-referencing showing the correlation on the level of sense between both fully treated verbal lexemes.

I. В статье затронуты следующие темы:

1. статус вида как языковой категории (с точки зрения категориального, т.е. частеречного, компонента в значении глагола и с учетом природы формального аппарата вида);

2. статус префиксации в видообразовании;

3. критерии установления видовой парности;

а) отправной точкой может служить **общее значение совершенного вида**, и тогда выявляется, какие типы ограничения можно считать пределом, естественно присущим определенному действию,

или

б) можно исходить из **семантической таксономии (акциональной классификации) глаголов** и исследовать, какие классы глаголов позволяют увидеть одно и то же действие в двух ракурсах, т.е. позволяют трансформировать (континуальный) процесс в дискретную единицу и, наоборот, дискретную единицу (событие) «процессуализовать»; настоящий анализ преимущественно основан на подходе б);

4. проблема формальной презентации видовой пары.

II. На основе анализа основных теоретических подходов и способов лексикографического описания видовой корреляции в словарях, мы пришли к следующим выводам, которые предлагаем в качестве теоретической платформы для словарной подачи видовой пары в *Словаре современного словацкого языка*:

1. Вид в словацком языке является **лексико-грамматической категорией** не столько потому, что у него нет собственных, чисто морфологических средств формального выражения, а в первую очередь потому, что возможность образования формы противоположного вида и тип видовой корреляции полностью **зависят от лексико-семантического значения первичного глагола**. Анализ видовых пар в словарях показывает, что как в парах, которые являются результатом суффиксации, так и в парах, которые представляют результат префиксального видообразования, имеют место одинаковые семантические типы видовой корреляции.

2. Общее значение совершенного вида определяем (вслед за Е. Паулины и Н. Нюблером) как **ограниченное протекание действия**. Значение граммы несовершенного вида образует по отношению к значению граммы совершенного вида эквиополентную оппозицию.

3. Идея чисто видовой приставки принимается в словацкой лингвистике далеко не всеми. Однако мы считаем, что **суффиксальное и префиксальное видообразование являются функционально равноценными**, хотя и признаем факт, что суффиксация, и особенно суффиксальная имперфективация, обладает большей степенью формального и грамматико-семантического единства.

4. Различия между сторонниками направления, считающего префиксацию и суффиксацию эквивалентными средствами видообразования, заключаются в том, **какие семантические типы видовых противопоставлений они признают видовыми парами**; отправной точкой поиска глаголов, подходящих для видовой трансформации, являются семантические таксономии глаголов (акциональные классы с подклассами), отражающие помимо прочего и **способы ограничения протекания действия**. В итоге мы выделили следующие классы, которые соответственно порождают – в зависимости от диапазона их принятия/непринятия – четыре подхода:

а) Действие, выражаемое перфективным глаголом, представляет **градационную мутацию** – переход в другое состояние в форме достижения результата предшествующего действия: *obliecť sa, uvariť, pribrať, zostarnúť*. Имперфектив имеет значение протекания (постепенного развития) того действия, которое выражается перфективом, но может иметь и значение обычного или хаби-туального повторения: *obliekať sa, varíť, priberať, starnúť*;

б) Действие перфектива представляет **моментальную мутацию** – наступление нового состояния как результат (мгновенного) появления действия с ддящимися последствиями: *nájsť*, *stratiť*, *stretnúť*, *navštíviť*, *kopnúť*, *drgnúť*, *bodnúť*. Прототипическим значением имперфектива является значение повторения или мультипликации того действия, которое выражается перфективом: *nachádzat'*, *strácat'*, *stretat'*, *navštevovat'*, *kopať*, *drgať*, *bodať*;

в) Действие перфектива представляет **квант действия** – целостное происшествие, ограниченное естественным способом своего осуществления, т.е. способом, которым оно обычно происходит: *zakašľať* (в словацком этот глагол не имеет значение «начать кашлять», а «несколько раз кашлянуть», причем «несколько раз» обозначает в данном случае «физиологически нормальное количество»), *myknúť sa*, *zacengať*, *zknúť sa*, *zabrechať*. Появление данной «порции» процесса не выражает нового состояния. Непредельное действие (первичного) имперфектива представляет континуальную или прерывистую мультипликацию актов/фазисов действия, обозначенного перфективом – *kašľať* (процесс, состоящий из мультипликации событий *zakašľať*), *cengať*, *knúť sa*, *brechať*, или имеет значение нерасчлененного, континуального (обычно ментального) процесса – *radovať sa*, *pochybovať*, *vidieť*;

г) Видовая пара является составной частью **аспектуального деривационного гнезда**, в котором она может иметь или не иметь особую позицию: *skočiť* – *skákať* – *skákať*; *robiť* – *urobiť*/*robiť* – *robievat'*; *hodiť* – *prehodiť* – *prehadzovať* – *poprehadzovať*; *písať* – *napísať*/*písať* – *prepísať*, *odpísať*.

5. В рамках нашей концепции считаем, что первые три типа действия – **градационная мутация, моментальная мутация и квантизация процесса** – представляют **диапазон видовой парности словацкого глагола**. Все три типа перфективных членов пары мы считаем результатом естественной дискретизации действия (отвлекаясь в данном случае от реального направления видообразования). Эта дискретизация осуществляется не только благодаря естественной кульминации действия в виде результата (эффекта в различных смыслах), но она тоже принимает форму события, показывающего непредельное действие как «квант», ограниченный способом своего типичного, естественного осуществления.

6. Решая **вопрос формальной презентации членов видовой пары**, мы применяем подход, в рамках которого статус членов пары (слова или словоформы) меняется в зависимости от степени абстрактности уровня описания.

На **уровне «контекстного лексико-семантического варианта»**, т. е. на уровне глагола в одном из возможных типовых контекстов (абстракция на один уровень ниже, чем ЛСВ или «словарное значение»), мы рассматриваем парные глаголы совершенного и совершенного вида как две словоформы одной лексической единицы (контекстное значение и словарное значение могут совпадать). В роли **леммы**, репрезентирующей эту лексическую единицу, может выступать а) **«гипер-ЛСВ» («hyperlexia»)** типа *daťⁿ/dávaťⁿ*, где верхний индекс обозначает конкретное значение полисемической леммы, б) первичная форма пары – перфектив *dať*, в) т.н. немаркированная форма видовой пары – имперфектив *dávať* (проблематичная практика некоторых словарей).

На **уровне леммы** как конструкта, который репрезентирует все значения и морфологические формы, мы должны говорить о двух единицах, потому что предполагаемый более комплексный конструкт – объединение двух лексем («гиперлемма») – не удовлетворяет требованию семантической идентичности. Лексикографическое описание должно с этим обстоятельством считаться и избегать в меру возможностей гнездового расположения, которое было бы мотивировано установлением одной словарной леммы для двух глагольных полисемических лексем, связанных отношением (частичной) видовой корреляции. Между двумя полностью разработанными глагольными лексемами необходимо применить метод перекрестных ссылок на уровне (контекстного) ЛСВ.